

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Книжка запис

2/4 1/2

Сентябрь 1905

206

R-15

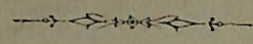

00
-15

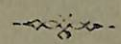
Մ Ի Պ Տ Ո Յ Տ

ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԻ,

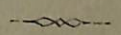
ՀՈԳԵԻՈՐԸԿՆԵՐԻ ԵՒ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԵՌԻՐՋԸ

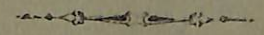
Ա. ԳՐԶՈՅԿ

Ս. ՋԲՋԵՆ

Արսեն Կարապետյանի Բազմապատկեր

Տ Փ Խ Ի Ս

1905

Տպարան Մոսկու Վարդանեանցի.

Тип. М. Вартанянца, Гановск. ул. д. № 3

80
17-ԲԱ

123 SEP 2009

Արտ. Պ. Ապուրխանյան

280

Խմբագրի գլխավորի և Նոր Խորհրդի անդամների

արտաբերության համար երկուստեք:

717-ԲԱ

Մ Ի Պ Տ Ո Յ Տ

2/12 = 905

206

Բ-15 և Կ.

#

ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԻ, ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՒ ԺՈՂՈՎՐԴԻ
ՀՈՒՐԱԶԸ.

Ա. ԳՐԱՌՈՅԿ.

Ա. ՀՐԶԱՆ.

Արևիկի անագ-քանիսնայ Բագրատունի:

Տ Փ Խ Ի Ս.

1905

Տպարան Մովսես Վարդանեանցի.

Тип. М. Вартамянца, Гановск. ул. д. № 3.

476661

26 FEB 2013

2741

28020 4 11

Доз. Цензурою. 12 мая 1905 г., гор. Тифлисъ.

ՊԱՅՏԵԼԻ ԱՆՈՒԱՆ

Միրեցեալ Հայրիկ-Հայրապետին Ազգիս

Տեան Տեան ՄԿՐՏԶԻ Ա-ոյ

ԽՈՆԱՐՀԱՂՈՒՆՉ ՆՈՒԷՐ

Նուստ երկասերից

Ի Գողմանէ նորին Ս. Օծութեան Վեհա-
փառ Հայրապետի ազգիս Տ. Տ. Մկրտչի՝
առ տպագրութիւն սորին շիք արգելք: Ի 21
Ապրիլի 1900 Տփլիս:

Դիւանապետ Կորիւն Վարդապետ:

Թող լռէ կեղծը, փարիսեցոյցը,
Կամ որոց Ա՛հ է լուտանք—զրոյցը.
Բայց ես յանդիման Գողգոթի խաչին՝
Ուխտեցի լինել խաչակից Փրկչին:
Ընծայացի:

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Աշխարհը մի դաշտ է, կեանքը՝ մի կարիք.
այդ դաշտի ու կարիքի մէջ ամեն ոք ձգում է իւր
աշխատանքի ակօսը. այն տեղ ամեն ոք թափում է
իւր ճիգն ու քրտինքը. Չէ որ ես եւ նոյն աշխարհի,
նոյն կարիքի մի փոխ գաւակ, մի տկար մշակ եմ.
չփստահանամ և ես ձգել այնտեղ և իմ աշխա-
տանքի հատիկը, ապագայում բեզմնաւորելու ցան-
կալի յուսով:

Թէպէտ ես եւ չեմ զլացել իմ պարտականու-
թեանց մէջ և ըստ չափու մասնակցել եմ գործող
մշակներին, սակայն իմ գործը եղած է կեանքի ա-
ռօրեայ երևոյթների հետ ծանօթանալու նկատմամբ.
և թէև այս փոքրիկ աշխատութիւնը 80-ական թուա-

կանի գործ է, որպէս յայտնի է երբեմն «Մեղու»-ի աշխատակից, այժմ Գեղամեան Արժ. Եղիշէ քահանային որ 'ի Բագու. բայց չվստահացայ հրատարակել այն ժամանակները, դեռ վաղաժամ համարելով. իսկ այժմ երեսնամեայ ուսուցչական և քահանայական շրջան բոլորելուց յետոյ միայն եմ վստահանում հրատարակել, և այն, այնպիսի հանգամանքներից զրդուած՝ որոնցով վերջին ժամանակները զգալապէս շօշափուեցաւ հայ քահանայի անունն ու վարկը թէ պարբերական թերթերի էջերում և թէ գրէ՞թէ ամենուրէք: Թէ որքան ճիշտ և կամ անճիշտ էին հայ հոգեւորականութեան հասցէին ուղղած լուրերը, զրոյցներն ու յօդուածները՝ այդ հետզհետէ կտեսնուի:

Արդ՝ ո՞վ կարող է ուրանալ՝ թէ երբ մի անհատ կամենում է հասարակաց աշխատանքին գործակցել, նրան անհրաժեշտ է ծանօթութիւն ունենալ նոյն աշխատանքի և աշխատողների հետ. և որովհետև այդ աշխատանքի ծաւալը մեծ է, ես անկարող եմ նոյն ծաւալի տարածութիւնը լիով չափ նշմարելու. և որովհետև աշխատողներն ևս շատ են ու բազմազիմի, անհնարին է ինձ նոցանից իւրաքանչիւրի հետ մանրապատում ծանօթութիւն ունենալ. սակայն և այնպէս ես չեմ լքանում թորել աշխատանքի դաշտումը իմ ճիգն ու քրտինքը. յուսալով որ իմ գրածած շրջանակի մէջ դուրս սպրդած պակասը կլրացնէ մի այլ որ աւելի հմուտ քան զիս:

Այս այսպէս լինելուց յետոյ, ես չեմ ուրանում և այն ճշմարտութիւնը, թէ ամենայն գործատէր պէտք է իւր գործին ծանօթութիւն ունենայ և ամեն

նայն մի գործող, նախ քան գործ սկսելը, պէտք է ձեռք բերէ նոյն գործին վերաբերեալ հարկաւոր տեղեկութիւնները. և նորանց առաջնորդութեամբ այնպիսի գործ պատրաստէ, որի հիմքը զրուած լինի Ս. Աւետարանի քարոզած վիմի վերայ. որին ոչ հոգմերն և ոչ անձրևներն են կարող տապալել, և որ զլիաւորն է, բարոյական տեսակէտից նայելով՝ գործը ինքնին սուրբ է, ուրեմն և գործատէրը պիտի լինի սուրբ, թէ մտադրեալ նպատակով և թէ աշխատութեանց տեսակների մէջ: Հետևաբար ուրեմն մի որևէ հասարակական գործող անհատի գուծունէութեան առաջին շրջանը պիտի լինի նոյն հասարակութեան կեանքի անցեալ և ներկայ վիճակի հիմնաւոր ծանօթութիւնը. երկրորդ՝ նոյն հասարակութեան կեանքի սկզբնական և առաջնորդող հանգամանքների հետ մանրամասն տեղեկութիւն ունենալը. և երրորդ՝ նոյն կեանքը և վիճակը բարւոքելու գօրեղ, խելացի և համապատասխան միջոցներ ձեռք բերելը:

Այս և այսպիսի պայմաններով հասարակական գործիչը կարող է իրաւամբ կատարել իւր պարտքը. և իւր գործունէութեան ձևն ու եղանակը համապատասխան տանելով նոյն հասարակութեան արդի, յատուկ, սեպհական և մինչև անգամ ժառանգական սովորութեանց ու կեանքի հետ՝ կարող է արդարև օգտակար լինել իւր ծառայութեամբը:

Մեր ազգային հասարակական գործունէութեան հանդիսում մեծ ծառայութիւն է արել Լրագրութիւնը. նա զբաղուել է միշտ ժողովրդի տնտեսական, բազարացիական, պատմական, կուլտուրային... և այլն

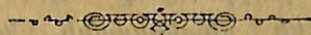

և այն, վիճակը բարելաւելու պատմական և առօրեայ խնդիրներ շոշափելով. գրադուել է նաև հետեւեալ նուիրական և օրուայ խնդիրներով այն է՝ Եկեղեցի և Ուսումնարան, Կրօն և Լեզու, Հոգևորականութիւն և Ժողովուրդ: Մի՞թէ կարելի է ուրանալ— որ եթէ այսօր յառաջադիմութեան քայլ է նկատուում մեր մէջ, գիտակցօրէն ինքնաճանաչման առմամբ՝ այդ լրագրութեան շնորհն է մեծ մասամբ. և գրի ու խօսքի՝ ընդհանրապէս. սակայն և այնպէս պէտք է խոստովանել և այն՝ որ լրագրութեան մէջ ուսումնարանների և եկեղեցւոյ, ժողովրդի և հոգևորականների վերաբերութեամբ եղած յօդուածները կամ յայտնուած մտքերն եղած են կամ պատահաբար, կամ միակողմանի և թոյլ և շատ սակաւ՝ պարբերաբար և բազմակողմանի. այդ իսկ պատճառով իրական օգուտը չէ մարմնացել, մի որոշ ուղղութիւն շոշափող խնդիրների նկատմամբ. ուստի և չէ պլտղաբերել այն չափով՝ որ չափով պէտք էր սպասել: Այս համեստ գործը, մի տեսակ ակնարկ է մամուլի, դէպի հոգևորականները, բռնած դիրքի՝ և ժողովրդի ու բահանայի մէջ տիրող տննախանձելի յարաբերութիւնների առմամբ, որը երկու շրջանի է բաժանուում մի վերնագրով—որ գրքիս մակագիրն է կազմում. բայց երկու գրքոյկի բաժանուում—Ա. Զրջան. Բ. Զրջան վերտառութեամբ: Եւ այս ինչո՞ւ. որովհետև այս Ա. Զրջանը մի դրական առաջարկ է անում նոյն յարաբերութիւնները բարելաւելու միջոցների ձեռնարկութեամբ և Քահանայական Ռոճկի սահմանադրութեամբ: Իսկ Բ. Զրջանը քննական պլտոյտով է ընթանում խնդիրների շուրջը, որոնք վե-

րաբերում են հաւատի գործին և ժողովրդի ու հոգևորականների լարուած յարաբերութիւններին: Ես, ստիպուած աններող հանգամանքներից, հագիւ միջոց ունեցայ ի լոյս հանել Ա. Շրջանը միայն, Բ. Շրջանի հրատարակութիւնը թողլով բարեյաջող հանգամանքներին: Այսպէս ուրեմն Ա. Շրջանում խօսուում է բահանայի և ժողովրդի յարաբերութիւնների և նոյն յարաբերութիւնները բարելաւելու միջոցների վերայ. Բ. Շրջանում մի հարեանցի ակնարկ և տեսութիւն է ձգուում հայ պարբերական հրատարակութեանց մէջ յայտնուած Հոգևորականութեան և ժողովրդի, եկեղեցւոյ և Ուսումնարանների, Կրօնի և Ազգութեան և Քրիստոնէական ուսուցման կամ Աւետարանական ճշմարտութեան վերաբերեալ կարծիքների ու զաղափարների վերայ. ուստի և կրում է «Մի պտոյտ Հայ Մամուլի և Հոգևորականների ու Ժողովրդի շուրջը» վերնագիրը:

Ցանկալի նպատակիս հասած կլինէի՝ եթէ ա. որ հրապարակական անաչառ ըննութիւնը սորա պակասը լրացնէր. և բ. որ սորա մէջ յիշուած կարևոր առաջարկները իրագործուէին:

Արսէն աւ. քահ. Բագրատունի:

Ա. Շ Ր Զ Ա Ն.

II Բ ա ժ ի ն.

Քահանայի և ժողովրդի յարաբերութիւնները և նոյն յարաբերութեանց բարւոքման միջոցներ:

I.

Ռոճիկ տալու դէմ առարկողների փաստաբանութիւնը.

Ես կարծեմ որ կլինեն ոմանք, որոնք հոգևորականաց զրութեան նիւթական ապահովութիւնը կանոնաւոր ուճկի միջոցաւ աւելորդ կճամարեն, հիմնուելով հոգևորականաց իսկ հոգևորապէս կենցաղավարութիւն պարտականութեան ու կանոնների և առաքելական կամ նախնական ժամանակների սովորութեանց վերայ:

«Հոգևորականաց իսկ հոգևորապէս կենցաղավարութեան պարտականութեան ու կանոնների վերայ հիմնուելով» ասողների միտքն էլ ունի իւր նշանակութիւնը, թէև միակողմանի. նոցա կարծիքն է—առաջին՝ որ հոգևորականը, այն է քահանան,

պէտքէ լինի սակաւապէտ. իբրև օրինակ իւր ժողովրդի. նա իւր թէ նիւթական և թէ բարոյական կենցաղով մի պարզ հայելի պիտի լինի իւր հովուութեան յանձնուած հօտին, որը այդ հայելւոյ մէջ պէտքէ տեսնէ իւր կեանքը և կենցաղավարական ձևը. չափաւոր կենցաղ վարող քահանային անդադար նայելով ժողովուրդը՝ ինքն ևս կաշխատէ նմանուել իւր հոգևոր հօրը. և ուրեմն չափաւոր կենցաղավարութիւնից հետևաբար յառաջ կգայ և նիւթական ապահովութիւնը. երկրորդ՝ որ հոգևորականը, այն է քահանան, ունենալով իւր կանոնաւոր ուճիկը, դանցառու կլինի իւր հոգևոր պարտականութեանց մէջ դէպի իւր ծուխը, նա պարտական է երթեկելի իւր ժողովրդոց տները թէ օրինակատարութեանց ժամանակ և թէ արտաքոյ դորան, այն ինչ կանոնաւոր ուճիկը կծուլացնէ քահանային իւր պարտակատարութեանց գործսւմ. սորա հետևութիւնն է, որ քահանային ձգող մագնիսը նիւթական ակնկալութիւնն է և ոչ բարոյական պարտիքը. երրորդ՝ որ հոգևորականը, այն է քահանան, զրկուած պիտի լինի, պիտի ընտելանայ զրկանաց և կարօտութեան վիճակին, կլինի՝ լաւ. չի լինի՝ համբերութիւն. իսկ ժողովուրդը ինքը պիտի հոգայ իւր քահանայի մարմնաւոր ապրուստը, որովհետև քահանան էլ նորա հոգևոր սնունդի համար է տքնում և աշխատում. սա ըստ առաքելոյն՝ թէ «եթէ մեք ՚ի ձեզ գհոգևորն սերմանեցաք, մեծ ի՛նչ իցէ, եթէ ի ձեռն զմարմնաւորն հնձեցուք». Պօղոս առ Կորնթացիս:

Ահա երեք կէտեր, գուցէ և շատ կան, որոնց հիման վերայ տակաւին աւելորդ կարող են համա-

րել ոմանք քահանայի կանոնաւոր ոտճկի սահմանա-
դրութիւնը:

II.

Հարեանցի ակնարկ այդ փաստաբանեալ առարկութեանց
մասին.

Հարեանցի մի ակնարկ ձգենք այդ կէտերի
ճիշտ և անճիշտ կողմերի վերայ:

Առաջին կէտը, թէ հոգևորականը սակաւապէտ
պիտի լինի, այդ շատ համակրելի է, բայց թէ ոտճի-
կը կիսանգարէ արդեօք քահանային սակաւապէտ կամ
չափաւոր լինելու մէջ, ես կարծեմ հիմնական չէ այդ
կարծիքը. մի՞թէ չափաւորութիւնը արդիւնք է ան-
կանոն ոտճկի, իսկ կանոնաւոր ոտճիկը շոայլութիւն
է յառաջ բերում. սա ի՞նչ տրամախոտութիւն է: Քա-
հանան ունենալով կանոնաւոր ոտճիկ, դարձեալ կա-
րող է չափաւոր լինել, որպէս և չունենալով այն.
չափաւորութիւնը կախուած է նորա կանոնաւոր և
հաշուապահ կենցաղավարութիւնից և ոչ բնաւ ան-
կանոն ոտճկից. անկանոն տուրքը, պատահական ար-
դիւնքը՝ ընդհակառակը անհաշիւ կենցաղավարութիւն
և անկանոնութիւն է յառաջ բերում, որովհետեւ այ-
սօր շատ կընկնի ձեռքը՝ շատ կծախսէ, վաղը ոչինչ՝
փոխարինութիւն պիտի անէ, որից և յառաջ կուգայ
անկանոն և անհաշիւ կեանք, այն է շոայլութիւն և
չքաւորութիւն. սակաւապէտ և չափաւոր լինելուն՝
կանոնաւոր ոտճիկը աւելի ևս կնպաստէ, որովհետեւ

միանգամ ընդ միշտ հաշուելով իւր ոտճկի որքանու-
թիւնը, ըստ այնմ և կըտընօրինէ իւր գերդաստանա-
կան ծախքը. ոտճկի գումարի համեմատ կկազմէ իւր
ընտանեկան կամ արտաքոյ կարգի ծախուց ցուցակը.
և այդ ծրագրած շրջանակից ոտքը դուրս չի դնիլ,
որից և յառաջ կուգայ չափաւոր և կանոնաւոր կեն-
ցաղավարութիւն: Բայց այժմ ի՞նչ պիտի անէ քահա-
նան. այսօր կայ՝ լաւ. կտնօրինէ իւր ծախքը, որքան
ներում է գումարը. այն վերջացաւ. այժմ պիտի
սպասի՝ թէ երբ օրէնք կպատահի, որ իւր պարտքերը
հատուցանէ և գերդաստանական ծախուց պակասոր-
դը լրացնէ. ուրեմն եթէ քահանան չզիտէ իւր մոտ-
քի հաշիւը, ի՞նչպէս կազմէ նա իւր ծախուց նախա-
հաշիւը. դորանից ի՞նչ կարող է յառաջ գալ՝ չափա-
ւորութիւն արդեօք, թէ խանգարեալ, խառն ու շը-
փոթ կենցաղավարութիւն. որպիսին և վարում է քա-
հանան մինչև այսօր:

Երկրորդ կէտը, թէ հոգևորականի կանոնաւոր
ոտճիկը պատճառ կտայ նոյն հոգևորականին զանցա-
ռու լինել իւր պարտակատարութեանց մէջ և ծուլա-
նալ իւր գործում՝ դարձեալ հիմնական չէ. երբ կա-
րող է գործակատարը բարեխղճաբար և ջերմեռան-
դութեամբ կատարել իւր գործը. մի՞թէ այն ժամա-
նակ՝ երբ անկանոն ոտճիկ ունենայ. ոչ երբէք. երբ
աւելի պարզերես կմտնէ քահանան իւր ժողովրդի
տունը, մի՞թէ այն ժամանակ՝ երբ գերդաստանական
ծախքը առաջին՝ և սակայն լրացնելու դահեկան մի
անգամ չունի. և այժմ ինչպէս ազագուն դաշտերը
կենսատու անձրևին են սպասում, որ շունչ առնեն.

քահանան նոյնպէս օրէնքի է սպասում, որ մի կտոր հաց ճարի իւր մանկիկներին համար:

Ճշմարտութիւնը ծածկելն յանցանք է. խոստովանելը պարզաբար՝ պարտականութիւն է, թէև անհաճոյ՝ լսողների համար: Ճշմարտութիւնը այս է, որ քահանայի ապրուստի նշանաւոր արդիւնքը կազմում են՝ ա. թաղումը. բ. պսակը. միւս օրինակատարութիւնը յիշելու էլ չես: Արդ՝ եթէ մեր այս դրութեամբ, ժողովրդի մէջ չերևաց մէկը, որ յարգելով մի որևիցէ արժանաւոր քահանայի ներքին և արտաքին ընտիր բարեմասնութիւնները, որով օժտուած է քահանան, բայց անապահով դրութիւնը օրհասական թշնամու նման յետևիցն է ընկած որ տապալէ. և ազնուահոգի խեղճ քահանան իւր զրկանքներով հանդերձ՝ բարոյական պարտք է զգում չզրկել իւր որդիքը պատշաճաւոր ուսումից ու կրթութիւնից՝ եղան ժողովրդի հարուստ դասակարգի մէջ իսկ Աստուածասէր, իսկ Կրօնասէր, իսկ Ազգասէր, իսկ կարեկիցներ, իսկ մարդասէրներ՝ որ կանչէին այդպիսի քահանաներին և ասէին. «Որովհետև Ձեր բարի անունն ու համբաւը վկայում են շատերը. ես կամենում եմ ձեզ խրախուսել. և ինչո՞վ կարող եմ ձեզ ծառայել—ա. զբաւոր երկասիրութիւն ունի՞ս. կհրատարակեմ իմ ծախսով. բ. որդւոյդ կրթութեան և ուսման վճարի կարօտութիւն ունի՞ս. ես կհոգամ. գ. պարտք ունի՞ս, որի համար պարտատէրերդ քեզ նեղացնում են, ահա՛ ան և հատուցիր»... և այլն և այլն: Ի հարկէ այս երեքից մէկը կլսէ քահանայից և իւր օգնութիւնը անելով՝ կազատէ քահանային այն տարօրինակ՝ բայց հարկից ու կարիքից ստիպուած ցան-

կութիւնից ու մտախոհութիւններից — թէ՛ լարք մի հարուստ ննջեցեալ պիտի պատահի կամ պսակ՝ որ կարողանամ պարտքերս տալ, որդուս ուսման վարձը վճարել, որ դուրս չանեն, չարտաքսեն ուսումնարանից, որ . . . » և այլն և այլն:

Ահա՛ արժանաւոր, բայց աղքատ և անապահով քահանայ. հարուստ ժողովուրդ, ինչո՞ւ չես օգնում. և երբ այսպիսի մի քահանայ դուռդ է գալիս և իւր ցաւերը առաջդ է դնում, դու ի՞նչ ես ասում. լաւ գիտես, բայց կրկնեմ, որ ուրիշներն էլ իմանան, դու ասում ես. «Ես շատ բարեգործութիւններ եմ արել, էլի անում եմ թէ՛ օտարներին, թէ՛ իմ աղքատ բարեկամներին, թէ՛ ուսումնարաններին, ներեցէք տէրհայր, այնքան չունիմ, որ ամենքին էլ հասնեմ». լրսում ես քահանայից—«Ես էլ ամենքից չեմ. իմ պաշտօնիս սրբութեան, կոչմանս վսեմութեան, վարքիս անբիծ մնալու մասին շատ զրկանքներ եմ կրել և որ կարող էի ապահով վիճակ ձեռք բերել այն ճանապարհներով՝ որովք ուրիշներն են ձեռք բերել՝ չեմ արել, միայն քահանայական կոչման վեհութեան նախանձախնդիր լինելուս համար. և այդ պատճառով մնացել եմ աղքատ և անապահով, դրուածքներս մնացել են անտիպ, որդիքս էլ կարող են արտաքսուել դպրոցներից. և ի՞նչ ապագայ»: Պատասխանն է. «Ներեցէք, ուժերիցս վեր է. ի՞նչ անեմ»:

Սորանից յետոյ ի՞նչ է մնում խեղճ քահանային— գլուխը քաշ՝ մեկնել պալատից, և մտածել—«Տհ, արդարադատ Աստուած, այս ի՞նչ դառն ժամանակում ենք ապրում. այս ի՞նչ անկարեկցութիւն. էս էլ բեզբարեհամբաւ քահանայ. դէ՛ արի ու ապրի, որ չի լինի,

ուղես չուղես՝ աչքդ տնկում ես Թաղման ու Պսակին. և ննջեցեալ պատահած ժամանակն էլ, ուրախ ուրախ վաղում ես ննջեցելոյ տունը՝ բայց ցաւալի դէմքով, կռկռդիւրսի արտասուք թափելով ու զանազան 'ի խորոց սրտի հառաչքներ հանելով՝ հանդիպում ես ննջեցելոյ սգաւորներին:

Իսկ ժողովուրդը ինչպէս է նայում իւր տան քահանային, երբ մտնում է տուն. հասկացողը թող հասկանայ, միայն այսքանս կարելի է ասել, քահանան այն ժամանակ միայն պարզերես կարող է մտնել իւր ժողովրդի տունը, երբ ժողովուրդը համոզուած կլինի որ քահանան իրանից պատահական ակնկալութիւն չունի. իսկ երբ չի ունենալ քահանան այդպիսի ակնկալութիւն իւր ժողովրդից՝ երբ կանոնաւոր ռոճիկով ապահովուած կլինի. այն ժամանակ քահանան, յիշաւի ոչ իբրև կէս մուրացկան, այլ իբրև հայր և դաստիարակ կմտնէ իւր ժողովրդի տունը և ժողովուրդը նորան սիրով կընդունէ, որովհետև փողի ակնկալութիւն չկայ այլ ևս: Ուրեմն կանոնաւոր ռոճիկը քահանայի կաշկանդուած քայլերը ընդհակառակն շատ համարձակ բացանելով հանդերձ և իրաւունք է տալիս պարզերես մտնել իւր ժողովրդի տունը. և ոչ որպէս այժմ—անուղողով. իսկ թէ ռոճիկը պատճառ կլինի արդեօք քահանային զանցառու լինել իւր պարտականութեանց մէջ՝ այդ աներևակայելի է մինչև անգամ. և եթէ փորձը մի այլ հանգամանքում ցոյց է տուել մի այդպիսի տգեղ վարմունք որևիցէ պաշտօնակատարի նկատմամբ՝ դա դեռ ապացոյց չէ, թէ կանոնաւորութիւնից անկանոն վարմունք պէտքէ սպասել. բայց բացառիկ հանգամանքների վերայ եթէ հիմնուենք, ոչ մի օրէնք չի

կայանայ, ոչ մի բարեկարգ հիմնարկութիւն չի կազմակերպուել և ոչ մի գաղափար չի մարմնանայ և չի իրագործուի:

Արժանաւոր վարձը, սահմանեալ ժամանակին ճշտութեամբ վճարած՝ ոչ թէ զանցառութիւն կարտադրէ, այլ ամենայն զանցառութեանց առաջը կառնէ. և վարձկանը իւր նիւթական այդ ապահովութեամբ և բարոյապէս կգօրանայ:

Երբ տանը հաց չկայ ուտելու, որ քահանան ստոյիկեան կլինի իւր ժողովրդի բարոյական կրթութեան վերայ մտածելու. տո՛ւր ցյազ հաց և ոյժ՝ պահանջիր կանոնաւոր գործ և աշխատանք:

Երբորդ կէտը, թէ հոգևորականը զրկուած պիտի լինի և զրկանաց ու կարօտութեան վիճակին պիտի ընտելանայ. եթէ չասեմ հիմնական չէ՝ գէթ ժամանակի ոգւոյն և արդի աշխարհայեցողութեանը՝ բընաւ անհամապատասխան. զրկանաց և կարօտութեան վիճակին ամեն ոք պարտական է սովորել, ընտելանալ և ոչ միայն քահանան, իսկ թէ զրկուած լինելով՝ կհամապատասխանէ արդեօք ներկայ հանգամանաց և պահանջներին, երբ կեանքը այդ չէ պահանջում. կար յիշաւի ժամանակ, երբ զրկուածը յարգի էր, նորան յարգում էին, նահատակ էր՝ նորան պաշտում էին. բայց աւանդ, այժմ զրկուածին աւելի են զրկում, աւելի են ոտնահարում. ժամանակը փոխուել է, հանգամանքները նոյնպէս, մարդը՝ նոյն ժամանակի գործադիրը, հաշուով ու խելացի տնտեսի նման պիտի կենցաղավարի. ոչ ժամանակի ուժգին հոսանքին բոլորովին պիտի դիմադրէ՝ որովհետև չէ կարող, և ոչ միամտաբար նոյն հոսանքից պիտի ընկճուի. այլ

իբրև օձ խորագէտ՝ պիտն սողայ իւր պտոյտնե-
րով և իբրև աղանի միամիտ՝ պիտի հրճուի իւր
թռիչքներով: Չանցաւ արդեօք այն ժամանակը, երբ
ժողովուրդը լիացնում էր իւր քահանային ամենայ-
նիւ և յամենայնի: Հանցաւ արդեօք այն ժամանակը,
երբ քահանան չէր միայն քահանայ իւր ժողովրդի
համար, այլ էր նա և՛ քահանայ, և՛ ուսուցիչ, և՛ սե-
ղանակից, և՛ ընկեր, և՛ սյր, և՛ տէր, և՛ խորհրդա-
տու, և՛ դատաւոր, և՛ փաստաբան, և՛ ամենայն ինչ,
և ըստ այնմ իսկ՝ ժողովուրդը աւելի շուտ ինքը կը-
մնար քաղցած, մերկ, ծարաւ և այլն. քան թէ իւր
քահանան և քահանայական գերդաստունը—տերտերի
օձախը. աւանդ փառացն անցաւորի. քահանայական
այդ փառքն անցաւ. որովհետև ժամանակն էլ փոխուե-
ցաւ. ժողովուրդը իւր համեստ կենցաղավարութեան
շրջանից դուրս եկաւ, քահանան էլ դուրս եկաւ. ժո-
ղովուրդը շոյլացաւ, քահանան էլ շոյլացաւ. ժողո-
վուրդը հետևեց կեանքի հոսանքին, քահանան էլ հե-
տևեց. որովհետև ժողովրդի ձայնը բարձրացաւ, իրկ
քահանայինը քանի զնաց մեղմացաւ ու ցածացաւ.
Ում շնորհիւ. և՛ ժամանակի, և՛ քահանայի, և՛ մանա-
ւանդ անհեռատես թղթակիցների: Այժմ՝ այն ժամա-
նակը չէ, որ եթէ քահանան հոգևորը սերմանէ՝ յոյս
ունենայ որ մարմնաւորն էլ դիւրաւ և առանց ան-
բաւականութեան կհնձէ. ով չէ՛ հաւատում՝ թող բա-
րեհաճի ստուգել այս ամենը. և կհամոզուի որ իւր
համեստութեան քօղը պատառել չուզող քահանան
քաղցած է մնում և նա կաղքատանայ բնաւին եթէ
կողմնակի պարապմունքներ չունենայ, այն է կամ
ուսուցչութիւն և կամ այլ պարապմունքներ՝ որոց

թուէն ու անուանելը և՛ աւելորդ եմ համարում և՛
անյարմար: Եթէ կառարկեն—թէ լաւ քահանան կը-
պաշտպանուի իւր ժողովրդից, կպատասխանեմ՝ թէ
սխալ է, հաստ ու բարակ մի գին ունի. այդ էլ փոր-
ձուեցաւ և օգուտ և ոչ մի երևեցաւ. ուրեմն մնում
է մի ելք միայն, որ է քահանայի նիւթական ապա-
հովութիւնը կանոնաւորել ոտճկով:

Ուրեմն հոգևորականներին նիւթական ապահո-
վութիւն է հարկաւոր և ամեն ոք կհաստատէ այդ.
մինչև այժմ մեր պարբերական թերթերի մէջ չէ յայ-
տնուել մի այնպիսի իրական միջոց, որը թէև դժուա-
րին՝ սակայն և այնպէս գոնէ շատ հեռու չլինէր ի-
րագործման սահմանից. ես չեմ ուրանում որ մեր
մէջ մի չնչին գործ անգամ գլուխ բերելու համար
սարսափելի դժուարութիւնների ու խոչընդոտների
կհանդիպուի, ուր թէ մի այնպիսի ծանրակշիռ գործ,
որպիսին է հոգևորականաց կանոնաւոր ոտճկի խնդի-
րը, և այն՝ դարաւոր սովորութիւնից յետոյ. ՚ի հար-
կէ այս դէպքում ոչ յօգուածագրերն են մեղաւոր և
ոչ ամենայն մի միտք յայտնող հրապարակախօս. այլ
ժամանակին պիտի սղասել, միշտ արժարժելով հո-
գևորականաց նիւթական ապահովութեան խնդիրը,
որպէս զի ժողովուրդը հետզհետէ ընտելանայ և պա-
տրաստուի այդ խնդրի իրականացմանը. որովհետև
այսօր է թէ վաղը, կանոնաւոր ոտճկով պէտքէ ա-
պահովել հոգևորականաց նիւթական դրութիւնը. քա-
նի որ յայտնի է՝ որ ամենայն մի գործ և աշխատանք
իրենց արժանաւոր վարձն են պահանջում:

III.

Ռոճիկ տալու դէմ առարկողները մի այլ ձև փաստաբանութիւն
և պատասխան:

Կան առարկողներ, թէ բժշկի դրութիւնն էլ
գրէթէ նման է քահանայի դրութեանը. նա կանոնա-
ւոր ռոճիկ չունի, այլ նորա այցելութիւններն են
գնահատուած. և սակայն և՛ ապահովուած է և՛ կանո-
նաւոր կենցաղ է վարում. քահանան ևս նոյնպիսի մի
հոգևոր բժիշկ՝ իւր այցելութիւններէրից— օրինակատա-
րութիւններէրից գոյացած արգելնքներով թող կառա-
վարուի. ինչպէ՞ս կարելի է կանոնաւոր ռոճիկ տակ
ճնշել ժողովրդին, երբ նա իւր գլխահարկը հաղիւ է
վճարում:

Ինչ ասենք այսպիսի առարկողներին. կհամեմա-
տուի՞ արդեօք բժշկի վիճակը քահանայի վիճակի հետ.
ամենայետին բժիշկն անգամ օրական առնուազն եր-
կու երեք այցելութիւն կունենայ. երեք այցելութեան
վճարն տասն արծաթ, ամիսն անուամ է երեք հարիւր
արծաթ. բայց ո՞ր բժիշկն է՝ որ այսպիսի սուղ վար-
ձատրութիւն ունի. քանի որ սովորական մանկաբար-
ձուհիները— տամբէրները վարձատրութիւնն անգամ
հասնում է այս գումարին. եթէ չստեմ աւելի է. իսկ
քահանային տուէք դորա կէսը՝ հարիւր յիսուն ար-
ծաթ ամսական ռոճիկ և նա ապահովուած կլինի:
Բացի այդ՝ բժշկի վարձատրութիւնը կանոնաւոր ռոճ-
կի նշանակութիւն ունի. գուցէ և աւելի լաւ և նրա-

նից, որովհետև գրէթէ ամենայն օր կայ, ամենայն
օր նրա գրպանից դրամի ձայն է գալիս. իսկ քահա-
նայի գրպանում խոր լռութիւն է տիրապետում. և
վերջապէս ինչպէս համեմատենք բժշկի այցելութիւնը
քահանայի այցելութեան հետ, բժշկի համար պատ-
րաստած այցելութեան վարձը կարծես ելեքտրակա-
նօրէն է դուրս ձգուում հիւանդի կամ նորա բարեկա-
մի քսակից. և մի ակնթարթում մտնում է բժշկի
գրպանը. այնքան սիրով և այնքան փութով է կա-
տարւում այդ գործողութիւնը. իսկ քահանայինը՝ կամ
չնչին և արտունջներով, կամ ապառիկ և կամ օչինչ.
բացառիկ արժանաւոր վարձատրութեան մասին չէ
խօսքս, որովհետև շատ հազիւ է պատահում: Այսպէս
պէտքէ հասկանալ նաև փաստաբաններինը ու նման
պաշտօնեաներինը:

Այս ամենից կարելի է հետևացնել, որ կան պաշ-
տօնավարներ, որոնք թէև բժշկի և քահանայի նման
կանոնաւոր ռոճիկ չունեն, սակայն և այնպէս՝ այն-
պիսի պայմաների մէջ են, որոնցմով նոցա դրութիւնը
ապահովուում է: Բժշկի գործունէութիւնը ապահով
պայմանների վրայ հիմնուած լինելով՝ անընդհատ յա-
ռաջ է քայլում. բժիշկը իրեն սահմանուած գործը
կատարում է և չէ ձանձրանում, որովհետև վարձը
միշտ կայ և արժանաւոր վարձէ և սիրով է տրուում:

Ուսուցչութիւնը իւր կանոնաւոր վարձատրու-
թիւնն ունի. և ուսուցիչը իւր հաշուի մէջ սխալուել
չէ կարող, որովհետև նշանակուած ռոճիկ ունի և
ստանում է այն նշանակեալ ժամանակին. Կանոնա-
ւոր ռոճիկը արգելում է արդեօք ուսուցչին ճիշտ լի-
նել իւր պարտականատրութեան մէջ. և գժտութիւն

կամ հակառակութիւն ձգտում է արդեօք ուսուցչի և նորա սաների, և կամ հէնց նոյն իսկ տեսչի և հոգաբարձութեան մէջ: Թող ուսուցիչները խոստովանեն իսկութիւնը. բացառութիւնների դէմ խօսք չունեմ. ես գոնէ, ՚ի մասնաւորի, երեսնամեայ ուսուցչութեանս ասպարիզում ոչ մի անպատեհութեան չեմ հանդիպած:

Մշակութիւնը անգամ մի որոշեալ պայմանի տակ է, որովհետեւ մշակը նախապէս պայմանաւորուում է գործատիրոջ հետ, ապա թէ սկսում է ձեռնարկել գործին:

Ինչպէս վերոյիշեալ պաշտօնները, նոյնպիսի պաշտօն է և քահանայութիւնը. այն զանազանութեամբ սակայն, որ այս պաշտօնավար քահանայի վարձատրութեան քանակը և ժամանակն իսկ անորոշ է, պատահական է և ոչ ըստ գործոյն:

Ամենայն գործ կամ աշխատանք համեմատական վարձատրութիւն է պահանջում, գործի կամ աշխատանաց դժուարութեան ու դիւրութեան համեմատ պիտի վարձատրուի գործաւորը կամ աշխատաւորը, և այն՝ միշտ որոշեալ պայմանով:

Վերոյիշեալ գործերի և գործաւորների մէջ պահանջուած համեմատութիւնը նշմարելի է. ըստ գործոյն վարձ կայ և որոշեալ պայմանով. քահանայական գործունէութեան մէջ այդ համեմատութիւնը չէ երևում:

Բժիշկը գործում է, նա յոյս ունի որ իւր գործին համապատասխան վարձ ունի, և արժանաւոր վարձ, կամ սահմանուած ոտճիկ. նա ապահով է, նա իւր կենսական հաշիւը ծրագրել է. ուստի և ընտա-

նեկան կեանքն էլ մի որոշեալ սահման ունի. որից այն կողմը անցնելու կարիք չունի. որովհետեւ արժանաւոր վարձատրութիւն ունի, որը հաւասար է կանոնաւոր ոտճիկին:

Մշակը գործում է. նա գործը սկսելուց առաջ պայմանաւորուում է գործատիրոջ հետ իւր աշխատանաց վարձի մասին. պայմանը հաստատուում է ըստ գործոյն և նա գործում է. նա ապահով է, նա ուրախ է իւր գործի մէջ, որովհետեւ իւր վարձը որոշուած է թէ քանակով և թէ ժամանակով:

Այս հանգամանքների և պայմանների տակ են ուսուցիչները, փաստաբանները, արհեստաւորները և առհասարակ բոլոր պաշտօնավարները. նոքա գործում են և ապահով են, որովհետեւ ըստ գործոյն՝ վարձ ունին որոշեալ քանակով և ժամանակով:

Եւ սա շատ բնական է. այսպէս և պէտք է լինի. մի գործ որ արժանաւոր վարձ չունի, ոչ երկարատե կլինի և ոչ բարեկարգ. իսկ գործավարը եթէ ըստ գործոյն չէ վարձատրուում, ոչ եռանդոտ կլինի և ոչ տոկուն գործող. եթէ ենթադրելու լինենք թէ գործը ինքն ըստ ինքեան շատ թեթեւ է և ամենադիւրին աշխատանք է միայն պահանջում, այնուամենայնիւ նա յառաջադիմութիւն, տեղականութիւն չի ունենայ, եթէ արժանաւոր վարձ չունի. ընդհակառակն եթէ գործը ծանր է և ամենադժուար աշխատանք է պահանջում և սակայն արժանաւոր վարձ ունի, նա անշուշտ կյառաջադիմէ և յարատեութիւն կունենայ:

Քահանայութիւնն ևս մի գործ է, ինչպէս և ուսուցչութիւնը, բժշկութիւնը, մշակութիւնը... և այլն.

բայց այդ գործը համապատասխան վարձատրութիւն չունի. քահանան ևս նոյնպիսի մի գործավար է, ինչպէս և բժիշկը, ուսուցիչը, մշակը և այլն. բայց քահանան անորոշ վիճակի մէջ է. նա եթէ և կամենայ բարեօրել իւր ընտանեկան կեանքը, եթէ և կամենայ սահմանաւորել կենսական պահանջները, եթէ և հաստատուն մի ուղղութիւն կամենայ տալ իւր ընտանեկան կենցաղավարութեանը՝ այնուամենայնիւ նա կը ժուարանայ, որովհետև չունի որոշեալ չափով և նշանակուած ժամանակով իրեն յատկացրած մի ուժիկ. նա այսօր կարող է շատ ձեռք բերել, վաղը քիչ. միւս օրը բոլորովին ոչինչ. այսպիսի անորոշ և անկանոն տուրքից կամ արդիւնքից ի՞նչ պէտք է ենթադրել, եթէ ոչ նոյնպիսի անորոշ կեանք և անհաշիւ աւանկարգ կենցաղավարութիւն:

Առարկութիւն կլինի թէ, բժիշկը որ ապահովուած է և նորա առջև շատ սիրով է համարուում վարձագինը, պատճառն այն է, որ բժիշկը ուսել է իւր առարկան, համապատասխան է իւր կոչմանը, նա յարգուում է և ուրեմն լաւ վարձատրուում. այնպէս է և ուսուցիչը և փաստաբանը, աշխատասէր մշակը և հմուտ արհեստաւորը. բայց քահանան համապատասխանում է իւր կոչմանը. նա ուսել է իւր քահանայական կոչմանը գոնէ անհրաժեշտ համարուած առարկան. նա շրջում է իւր ժողովրդի տները իբրև հոգևոր հայր, իբրև բարոյական դաստիարակ. չէ՞ որ ըստ գործոյն և գործավար է հարկաւոր. քահանան համապատասխան է իւր ծանր և վսեմ գործին... և այլն և այլն. նկատողութիւնը ըստ մասին իրաւացի է. բայց սով է մեղաւոր, դարձեալ քահանայի զրութիւնը. ա-

նապահով վիճակ, անորոշ կենցաղավարութիւն. սեմն է նախանձելի. ինչո՞ւ փոքր ի շատէ կը թուածներն ու հանճարաւորները փախուստ են տալի այդ ասպարիզից, որովհետև ասպարէզը ինքնին նախանձելի չէ. եթէ առաջինք փախուստ են տալի՝ ասպարէզը մնում է յետիններին, ի՞նչ անենք. թնդ անձնագորհարար մտնեն, տքնեն, ջանք անեն և ասպարէզը կմաքրուի. իրենք հեռու են մնում, իսկ ասպարէզը մնում է յետիններին: Եւ այս է պատճառը, որ քահանայի և ժողովրդի մէջ տիրող աննախանձելե յարաբերութիւնները քանի գնում՝ սուր, անհամակիր և տխուր կերպարանք են ստանում:

IV.

Քահանայի կոչման վսեմութիւնը.

Մեր ժողովուրդը, թէ տգէտ, թէ լուսամիտ, թէ հարուստ և թէ աղքատ՝ շատ աննշան բացառութեամբ, շատ լաւ են հասկանում և՛ քահանայի կոչումը՝ և՛ իրենցը. այսու հանդերձ շատ լաւ էլ գիտեն թէ սրբալիսի յարաբերութիւնք տեղի պիտի ունենան այդ երկու դասակարգերի մէջ և սրբալիսի փոխադարձ պարտակատարութիւնք են պահանջուում երկուստէք:

Ո՞ր ժողովրդական անհատը չգիտէ, բացառութիւնները մէկ կողմ, թէ քահանայի և կրօնական

հանդիտի այն հոգևոր պաշտօնեան, որ իւր հոգևոր պաշտօնէութեամբ, իրան նայող, հետևող և ունկնդիր ժողովրդին մատակարարում է հոգևոր պիտոյքներ. և քարոզում, ուսուցանում է Աւետարանական կենդանի և փրկարար խօսքը:

Քահանան է ժողովրդի ամենամօտ ըեկերը, բարեկամը և վերջապէս հոգևոր հայրը, որ ցաւակից է ժողովրդի ցաւերին. և ուրախակից՝ նորա յաջողութեան, առողջութեան և առհասարակ բոլոր ուրախութեանց. նա է ժողովրդի թէ՛ ուրախ և թէ՛ տխուր երևոյթիւների իրագործման անկասկածելի միջնորդը՝ ըստ առաքելական բանին. «Ո՞ հիւանդանայ՝ և ոչ ես հիւանդանամ. ո՞ գայթակղի և ոչ ես տապանամ. ուրտիւք խնդրէի ես ինքնին նգով լինիլ ի Քրիստոսէ վասն եղբարց իմոց և ազգականաց ըստ մարմնոյ»:

Քահանան է այն համակրելի անհատը, այն պատկառելի անձնաւորութիւնը, որին վստահանալով ժողովուրդը՝ բաց է անում նորա առաջ իւր կրօնական—հոգևոր և աշխարհային մարմնաւոր բոլոր ներքին զգացմունքները, խոստովանութիւնք, և հոգևոյ ամենատեսակ տրամադրութիւնք. յուսալով նրանից լսելու և ստանալու այդ ամենայնի բուժիչ և ապաքինիչ բոլոր միջոցները:

Քահանան է այն ծանր պատասխանատու անձնաւորութիւնը, որը ուխտել է տալ հաշիւ Աստուծուն, խղճին և հասարակութեանը՝ ժողովրդական ամեն մի անհատի մահացու և ներելի պարտազանցութեանց մասին:

Մի իրական օրինակով հաստատենք վերոյիշեալը — Մի քահանայորդի, որը երկար ժամանակ եկեղե-

ցական ստորին պաշտօնէութեամբ ծառայելով Աստուծոյ տաճարին, իւր արժանիքը երաշխաւորել էին նորան 'ի քահանայութիւն՝ և տեղական եպիսկոպոսը ամենայնիւ վստահ նորա արժանեացը, երեկոյեան ժամերգութեանը կոչում տուաւ նորան, միւս օրը 'ի կարգ քահանայութեան ամբառնալու մտօք, միւս առաւօտ յայտնուում է— թէ քահանայացուն չկայ, փախել է: Ի հարկէ խափանուում է Ս. Պատարագը, որովհետև ձեռնադրուողը չկայ: Մի քանի ժամանակից յետոյ յայտնուում է նա. տանում են նորան Եպիսկոպոսի մօտ. որի հարցմանը— թէ ինչո՞ւ է փախել. պատասխանում է. «Սրբազան հայր. այս գիշեր ես մի այնպիսի երազ տեսայ, որ թէև երազ՝ սակայն ինձ վերայ այնպէս ազդեց՝ որ ոչ միայն չեմ կարող վստահանալ յանդգնել ի քահանայութիւն՝ այլ այսուհետև անպայման պիտի խոնարհիմ յոտս քահանայից և անհուն ակնածութեամբ և յարգանօք պիտի պաշտեմ այդ՝ ժողովրդի մեծ պարտապանին, ծանր պատասխանատուին»: «Ի՞նչպէս». հարցնում է սրբազանը. «Սրբազան հայր». շարունակում է ընծայացուն, «ես հօրս տեսայ երազումս. նա զգեստաւորուած էր իբրև պատարագիչ. շալակած ունէր մի մեծ և լիքը ջվալ. նա բարձրանում էր մի սանդուխով, որի ծայրը հասնում էր երկինք ու էլ չէր երևում. ես սարսափահար վազեցի թէ հօրս օգնեմ. նա ինձ ասաց, «հեռու կաց որդի. քո բանը չէ». հարցրի. «այդ ի՞նչ ես շալակել հայրիկ», պատասխանեց. «այս իմ ժողովրդի մեղքերն են, որոց համար երաշխաւոր եմ եղած Աստուծոյ առաջ, ինչպէս երաշխաւորել եմ՝ այնպէս և հաշիւ ու պատասխան պիտի տամ Աստուծուն ըստ երաշխա-

ւորութեանս»։ Յետոյ սկսաւ բարձրանալ. Սրբազան հայր. ինչ նեղութեամբ էր բարձրանում... մի՞թէ կարելի է պատմել—շուրջառի, ժամաշապկի, իւր կապյի ըղանցքները անդադար ոտի տակն էին ընկնում. երբեմն մի ձեռքով ջվալի բերանն ու սանդուխի ափը և միւս ձեռքով փեշերը բռնած էր բարձրանում, իսկ սաղաւարտի տակից քրտինքը ծորում էր երեսի, ականջներէլ լւայ. երբեմն էլ հանգստանում էր, հոգւոց էր հանում և ասում. «փառք քեզ Աստուած, որ արժանացնում ես ինձ կանչել քեզ մօտ 'ի հաշուե-տուութիւն ժողովրդիս մեղքերի»։ այս որ տեսայ՝ էլ նայել հօրս չկարողացայ և ուշագնաց ընկայ։ Չարթեցի և տեսայ որ երազ էր. բայց այնպէս սոսկացի, ամբողջ մարմնիս մի օրհասական սարսուռ տիրեց. ջերմեցի երկիւղիցս ու փախայ. մտածում էի—մի՞թէ կարող եմ ես ժողովրդի մեղքերի պատասխանատու-թիւը վրաս առնել. ո՛չ, ո՛չ. իմ մեղքերիս պատասխա-նատուութիւնն էլ ծանր է ինձ համար, ուր թէ ժողո-վրդինը։ Այս է պատճառը, Սրբազան հայր, որ ես այսպիսի մի քայլ արի, այժմ ամենախոնարհաբար խնդրում եմ—ներեցէք ինձ անկարգ վարմանս հա-մար, ես անկանոն շարժուեցայ, որ նախապէս Ձեզ չյայտնեցի. բայց ահաբեկուած էի, սարսափած էի. կանոնաւոր վարուելը իսպառ մոռացայ»։ Սրբազանը գովեց նորա պարտաճանաչ սիրտը, ազնիւ հոգին, արթուն խիղճը և օրհնելով արձակեց նորան։

Երբ արարած մարդը դեռ նոր է բաց անում աչքերը ընդարձակ տիեզերքի անսահմանութեան մէջ՝ նա բնութեան անօրինակ հրաշալեաց ճակատին կար-դում է Ամենակարող Ձեռքի Սքանչելի Արտադրու-

թիւնը, և այդ Արտադրողի անունը՝ նա Ստեղծող և Արարիչ է լսում ու սովորում. և այնուհետև ամե-նայն ակնածութեամբ և երկիւղիւ խոնարհուած է այդ Աներևոյթ՝ բայց իւր Սքանչելի Չեռակերտի մէջ լու-սափայլող Արարչի առաջ, պաշտում է նորան և ա-սում է Պրուդոնի և Ռուսսոյի խօսքերը. «Չարմանա-լի է, որ ամեն բանի տակ Աստուածաբանութիւն է ծածկուած»։ (Պրուդոն). «Ռքան աւելի եմ ձգտում կամ աշխատում ճանաչել Աստուծոյ իսկութիւնը կամ ճշմարտութիւնը, այնքան նուազ եմ ըմբռնում կամ հասկանում. բայց այս ևս շատ է ինձ, որ նա կայ. բանի նուազ եմ հասկանում կամ ըմբռնում՝ այնքան աւելի երկրպագանում եմ նորան. խոնարհեցնեմ ես ինձ և ասեմ Նորան. Ո՛վ Արարիչ Աստուած բոլոր արարածների, ես կամ՝ որովհետև Դո՛ւ կաս. իմ մտաւոր և հոգևոր բարձրութիւնն այն է՝ որ միշտ Քեզ վրայ մտածեմ, իմ բանականութեան ամենալաւ կեն-ցաղավարութիւնն այն է՝ որ ինձ ոչինչ համարեմ Քո առաջին, իմ հոգւոյ հիացումը և իմ տկարութեան սխիթարութիւնն այն է՝ որ ինձ ընկճուած տեսնեմ Քո մեծութիւնից» (Ռուսսօ)։ Արարչի այդ Սքանչելի Չեռակերտի Ստեղծագործութիւնն ու Խնամարկու-թիւնը ժողովրդին ուսուցանողն է Քրիստոսը։

Հիւանդին կամ մահուան անկողնում ընկած ան-դամալուծին, որը պատրաստուած է տալ իւր անդառ-նալի բաժանման վերջին հրաժեշտը՝ սիրելիներին, հարազատներին, վերջապէս ցանկալի կեանքին ու աշ-խարհին՝ հարազատաբար յուսադրողն ու մխիթարողն և երկնային յուսով ճշմարտապէս պարարողն է Քրի-ստոսը։

Վշտացածի, զրկուածի և աշխարհային բիւրատեսակ հոգսերով դառնացած, յուսահատուած, անմխիթար ու թշուառ վաստակաւորների ու բեռնաւորների ողբալի ու ցաւալի վիճակն ու դրութիւնը մեղմացնողն ու թեթեւացնողն է—Քահնաւան Աւետարանական քաղցրաձայն սրնգի անուշալուր հնչիւնով:

Մարդկայրս վեանքի և փրկական աշխարհի առաջին աստիճանի վրայ նորածին երեխայի դողդոջուն ոտքերը զնողն ու ամրապնդողը. և Հաւատով, Յուսով ու Սիրով երկնաւոր Հօր՝ Որդեգրութեանը, արքայութեան ժառանգութեանը, Քրիստոսի եկեղեցւոյ Զինւորութեանը և Սուրբ Հոգւոյ Տաճարանալուծն պատրաստողն ու հասցնողն է Քահնաւան Տոռնիսըստեք Ծիսակատարութեամբ և սուրբ Մկրտութեան փրկարար խորհրդով. և Սուրբ Հոգւոյ Շնորհօք սպառազինողն է դարձեալ նոյն Քահնաւան խորհրդովն Դրոշմի:

Յանցանքի, մեղքի և պէս պէս պարտագանցութեանց մահաթոյնը շրթունքներին մօտեցնող անառակ որդւոյ փրկիչն է նոյն Քահնաւան Ապաշխարութեան և Հաղորդութեան փրկարար խորհրդոյ մատակարարմամբ:

Յետ ժամանակաց նորա ամուսնական և ընտանեկան կեանքի երջանկութիւնն ու բարօրեալ վիճակը սկսողն ու անբաժան յօգերով միաւորողն ու հաստատողն է—Քահնաւան, Պսակի կամ Ամուսնութեան ազատական խորհրդոյ մատակարարմամբ:

Միով բանիւ Արարչի, ՚ի պատկէր իւր Ստեղծագործեալ, բանական արարածի երկրաւոր կեանքի մէջ

ընդունողը, նոյն կեանքի մէջ հոգևորապէս խնամարկողը և յետ երկրաւոր կենաց խորհրդով Վերջին օժման, դէպի երկնային կենքը առաջնորդողն է—Առյճ Քահնաւան:

V.

Ժողովրդի և քահանայի սառն յարաբերութեանց աստիճանները.

Սյս Քահնաւան է ահա, որից փարսախներով հեռու է շրջում ժողովաւրդը, ոչ նորա օգնութեանը պատշաճաւոր դիմումն անելով ոչ նորան արժանաւոր յարգանքը տալով, և ոչ նորան մօտաւորութեամբ, ոչ ընտանեակալով և ոչ կարեկցելով ու օգնելով:

Արդ՝ տեսնենք այժմ մի քանի տխուր երևոյթներ, անմերձենալի հեռաւորութիւններ, սառն և անհամակիր յարաբերութիւններ նոյն Քահնաւանի և նորա հովուութեանը յանձնուած հօտի մէջ:

Վերոյիշեալ սուրբ և վսէմ պարտաւորութիւնները կատարող քահանան զիտէք երբ իրաւունք ունի մտնելու իւր ժողովրդի առնը՝ երբ վերջինս կարևորութիւն է տեսնում նորա մէջ հոգևոր ծիսակատարութեանց, սրբազան արարողութեանց և խորհրդակատարութեանց ժամանակ:

Ժողովրդի հարուստ կամ բարձր դասակարգի առնը քահանան մտնում է անհամարձակ: Այդ դասակարգի վարմունքը և յարաբերութիւնը դէպի իւր քահանան աւելի իշխանական, հրամայական է, քան

թէ ծխական, մտերմական և, որ իսկը պրտի լինի, որդիական: Այս դասակարգի շարժմունքը, վարմունքը և խօսակցութիւնքն առհասարակ աւելի արհամարհական են, կարելի է ասել, դէպի քահանան՝ քան թէ համակրական կամ յարգական: Քահանայի դրութիւնը այս դասակարգի մէջ աւելի ծառայական—ստրկական է քան թէ ազատական: Քահանան մտնում է այս դասակարգի տարը ոչ իբրև հայր կամ բարեկամ, այլ իբրև մի յինովնիկ, որ իւր պաշտօնը պիտի կատարէ. և նանից յետոյ ոչինչ աւրնչութիւն չկայ իւր և ժողովրդի մէջ. և եթէ պատահէ՝ որ քահանան համարձակուի նորա իշխանական—տիրական հրամանները ճշտիւ չկատարել՝ այն ժամանակ աչքդ բարին տեսնէ. կամ քահանան պիտի հրաժարեցնուի և կամ յարաբերութիւնները այն աստիճան դէպի չարը պիտի փոխուին՝ որ աւելի լաւ է քահանան ինքը հեռանայ նոյն տան հովուութիւնից: Վերջապէս, ՚ի մի բան ասելով, ժողովրդի այդ դասակարգը չէ՛ սիրում, չէ յարգում, չէ համակրում իւր քահանային իբրև իւր տան հայր և բարեկամ, այլ լոկ՝ իբրև պաշտօնէտայ. և այդ է պատճառը՝ որ քահանան կարօտ է մնում իւր կեանքում մի օր, գէթ մի ժամ նստելու իւր այդ հարուստ կամ իշխան կամ կրթեալ ժողովրդի տանը և խօսակից լինել նորան: Այդ դասակարգը սովոր է պահանջել քահանային այն ժամանակ՝ երբ հարկը ստիպում է. և պահանջելով նորան՝ պատուիրում է գնալ *Կոնստանտնոպոլ ևն հասնել իւր որդոյն համար ծննդական վկայականներ, վերցնել պատկի հրաման, տալ քաղաքաւոր կամ պատկի, կամ մահուտան:* Ինքը՝ այդ դասակարգը ափսոսում է իւր ժա-

մերը, կարծես քահանայի ժամարը շողոքոքումն ևն թուսած. և կամ արժան չէ համարում ոտք դնել Կոնստանտնոպոլի շէմքը և անձամբ ստանալ իւր ցանկացած վկայաթղթերը, նորա գործակառուարն է ինչո՞ք քահանաւան. որ փոխանակ հովուութիւն անելու՝ ինքն է ոչխարանում իւր ոչխար—հովուի դագանակից վախելով: Քահանան իրաւունք ունի մուտք գործել այդ դասակարգի տունը այն ժամանակ՝ երբ պահանջում իրան Մկրտելու, Պատկելու, Թաղելու և այլն:

Արտաքոյ այս և այսպիսի հանգամանքների՝ քահանան մնում է հեռու այդ դասակարգից և անմերձենալի նորան: Եթէ պատահմամբ հանդիպում է քահանան այդ դասակարգին փողոցում և կամ այլուր՝ շատ յաճախ քահանայի ողջոյնն իսկ մնում է անպատասխան. կամ այնքան սառն ու պաշտօնական՝ որ անպատասխան մնալուն է գրեթէ հաւասար:

Ժողովրդի միջին կամ աղքատ դասակարգերի տնէրը քահանան մտնում է վստահաբար, որովհետև փոխադարձ յարգանք է վայելում այդ դասակարգերից: Սակայն և այստեղ պակաս չէ իսկական, օրինական և պատշաճաւոր յարաբերութեանց խանգարիչ քարը:

Ժողովրդի այդ դասակարգերը իրենց քահանայի մէջ, եթէ չստեմ տեսնում, գէթ կամենում են տեսնել՝ թէև ըստ մասին քահանայ, այլ ըստ մարմնացեալ հասկացողութեան իւրեանց՝ ընկերակից և գործակից իրենց հազար ու մի աշխարհային աններելի կենցաղավարութեանց, որոնք պատուաբեր չեն քահանայական կարգին: Նորա պատրաստ չեն և չեն իսկ ընդունակ, խօսքս բացառութիւններին չէ վերաբերում, տեսնել քահանայի մէջ ընկերակից և գոր-

ծակից սուրբ, օգտակար, արդար և առաքինի կենցաղական պայմանների մէջ. այլ լոկ աշխարհասէր, շոայլ, զեխ և անբարոյական կենցաղավարութեան մէջ: Նոքա չեն կամենում տեսնել իրենց քահանայի մէջ մի պատկառելի, սուրբ և նուիրական անձնաւորութիւն՝ որը պիտի ընդունուի իրանցից իբրև հոգևոր հայր, եղբայր, բարեկամ և դաստիարակ. որի գաղափարն էն կեանքը՝ օրինակ և հեղինակութիւն պիտի համարեն իրենց կենքին: Նոքա սպասում են որ քահանան իրենց հետ պարապոյ ժամեր անցկացնէ կերուխումներին, թղթախաղերին, բամբասանքներին, դաւադրութիւններին և սոցա նման զագիր ու գարշելի կենցաղական զեղխութիւններին մասնակցելով, և այս է պատճառը՝ որ նոքա զգուցում ու դարշում են այն քահանաներից՝ որոց խօսքը, վարմունքը և համակ կենցաղավարութիւնը՝ լուրջ է, խրատական է, համեստ է և իսկ քահանայական է. այդ դասակարգի ճակատը կնճուում է և դէմքը այլայլուում՝ երբ կրթութիւն խօսք են լսում իրենց քահանայից. որովհետև սովոր չեն քահանայի մէջ այդ արժանիքը տեսնելու:

Եւ այսպէս առաջին դասակարգին չէ կարողանում մօտենալ քահանան. իսկ միջին և վերջին դասակարգերից ստիպուած է հեռանալ քահանան. բայց սր քահանան՝ պարտաճտնաչ քահանան:

Այս այսպէս լինելուց յետոյ, չէ կարելի ծածկել և չխոստովանել մի ճշմարտութիւն—որ ժողովրդի միջին դասակարգը, համեմատաբար, աւելի պարտաճանաչ է իւր, դէպի քահանան ունեցած, յարաբերութեանց մէջ, քան թէ առաջին և վերջին դասակարգերը:

VI.

Ժողովրդի անարգական վերաբերմունքը դէպի օրինակատարութիւններն ու օրինակատար քահանան:

Այդ երեք դասակարգերի յարաբերութիւններէց մի քանի օրինակներ յառաջ բերենք—պատահում է Պասկ. և դուք վերջին դասակարգի պատկառութեան ժամին խաղաղ հոգևով չէք կարող ներկայ լինել Աստուծոյ տաճարում. նոցա հայնոյանքները, աղաղակները, կռիւր, հանաքները, մաոխարութիւնները, մինչև անգամ իրար գլխի խփելը և այլն և այլն. խլացնում են Աստուածպաշտութիւնը և քահանան ստիպուած է լինում ընդհատել սուրբ խորհրդակատարութիւնը և զգաստութեան հրաւիրել ժողովրդին: Առաջին դասակարգը այս պակասութիւնից զերծ է. բայց նրա ունեցած պակասութիւնն էլ սրանից թեթեւ չէ. նա էլ ստիպուած է քահանային—որ խորհրդակատարութիւնը կրճատէ, յորդոր ասէ, շուտ աւարտէ. թէ շոք է՝ շոքի պատճառաւ, թէ ցուրտ է՝ ցըրրի պատճառաւ. որպէս զի թէ իրենք և թէ քնքոյշ խօսեցեալները չշոքեն կամ չմրսեն: Միջին դասակարգը զերծ է յիշեալ երկու պակասութիւններից և:

Պատահում է Մկրտում թիւն. վերջին դասակարգի մէջ—կնքահայրը նախապէս մկրտուած է կամիր ջրով. և ինչ պիտի լինի նորա տուած երաշխաորութիւնը մկրտելի երեխայի հաւատոյ, յուսոյ և սիրոյ դաւանութեան մասին: Առաջին դասակարգը սրանից

զերծ է. բայց նորա կնքահայրն էլ կամ հայերէն չը-
գիտէ և կամ երեխայ է հասակաւ. և որ կարի ցա-
ւալին է՝ այս դասակարը սովորութիւն է արել իրեն՝
պահանջել—որ մկրտութիւնը տանը կատարուի. պա-
տճառաբանելով, որ շատ անգամ սուտ է լինում, թէ
երեխան տկար է. խսկ տանը մկրտութեան ժամին և՛
ծխում են և՛ խօսում. որ անպատեհ է խորհրդի սըր-
բութեանն ու վեհութեանը: Միջին դասակարզը թէև
սրանից զերծ է, բայց ոչ բոլորովին:

Պատահում է գերնգրման օրհնէք. վերջին դասա-
կարգի յարաբերութիւնն ու վարմունքը այս հանգա-
մանքում քան զչափն գայթակղեցուցիչ է. նա կանգ-
նած իւր մեռեալի շիրմի մօտ՝ հրաւիրում է քահա-
նային հեռուից անպատշաճ ու տգեղ աղաղակով. և
երբ ժողովրդից մէկը քահանային առանց սորոգում է
դէպի իւր հարազատի շիրմը օրհնել տալու՝ նա ևս
հրաւիրում է զբաղուած քահանային. մերժման դէպ-
քում բաց է անում բերանը և էլ ձեռնադրող, էլ ըն-
տանիք, էլ հաւատ՝... և այլն և այլն. անխնայ հայհոյում
և աններելի յիշոցներով անուանարկում է զբաղուած
քահանային. և այդ անում է նա կանգնած իւր մե-
ռեալի շիրմի մօտ, որ եկել է օրհնել տալու և նորա
հոգին յիշելու: Այս գայթակղեցուցիչ և վրդովիչ պա-
կասութիւնից զերծ են առաջին և միջին դասակար-
գերը:

Կառարկեն թերևս—թէ նոքա զերծ են, որովհե-
տև նոցա սուած գերեզմանօրհնէքի տուրքը անհամե-
մատ շատ է. խսկ վերջին դասակարգի տուածը՝ սա-
կաւ: Առհասարակ վերցրած՝ սխալ է, որովհետև շատ
անգամ քահանային յայտնի էլ չէ տալիք տուրքի քա-

նակը, բայց ի մասնաւորի՝ ճշմարիտ է որ կան ու-
մանք մեզանից, որ ՚ի վերջին առարկութիւնն հային:
Բայց բացառութիւններին չէ պատկանում մեր նկա-
տողութիւնը:

Այս՝ առհասարակ յարաբերութեանց նկատմամբ.
այժմ խօսենք քահանայի և ժողովրդի նիւթական յա-
րաբերութեանց մասին:

Եւ նախ մտնենք Եկեղեցի:

Բազմաթիւ գերգաստանի հայր՝ քահանան, խա-
չանիչ օրհնութեամբ թողնելով տանը իւր ընտանիքն
ու որդիքը, աղօթքը բերանն առած՝ առաւոտեան
հինգ կամ վեց ժամին դիմում է եկեղեցի, որպէս զի
աղօթէ դեռ ևս անկողնում քնած, կամ արթուն և
իրենց արհեստին ու մշակութեանը շտապող, կամ
՚ի ծովու և ՚ի ցամաքի ճանապարհորդող, կամ հիւանդ,
բանտարկեալ և հոգեպէս ու մարմնապէս վշտացած
վաստակաւոր ժողովրդի համար. որպէս զի Ամենա-
խնամն Աստուած ամենքին էլ հասնէ իւր բիւրատե-
սակ խնամքներով. և անհ նոյն քահանան, ըստ Առա-
քելական պատուիրանի. «Եթէ մեր ՚ի ձեզ գիտեւորն
սերմանեցաք, մե՞ծ ինչ իցէ եթէ ՚ի ձենջ զմարմնա-
ւորն հնձեսցուք». օրապահիկ տուրքի թեփոյն ձեռքն
առած «Փառք ի բարձման» և Աշխարհգալոցին» կամ
«Գոհութեանը» սկսում է շրջել հաւատացեալների
մէջ իւր գերգաստանի համար հացագին հաւաքելու.
բայց եկեղեցին դատարկ է հաւատացեալներից. ե-
ղածներն էլ կամ ոչինչ չեն ձգում և կամ թողնում
են եկեղեցին և շտապում են դուրս գնալ, որովհետև
նոքա գիտեն գանձանակաշրջման ժամանակը, երեսը
ամօթից կարմրած խեղճ քահանան աւարտելով ժո-

դովարարական դէրը՝ վերադառնում է իւր տեղը շատ աննպաստ արդիւնքով— առ առաւելն ուրբունն չհասած կոպէկներ է հաւաքել, որը պիտի կազմէ երեք, չորս կամ հինգ քահանայի հացազին: Կարմրում է, ասացի, ժողովարար քահանայի երեսը. ինչո՞ւ, որովհետեւ խեղճ քահանան զգում է— որ ժողովուրդը տըրտնջալով ու դժգոհելով է տալիս այդ տուրքը, պատճառաբանելով՝ թէ գանձանակի շրջեցումը խանգարում է նոցա ունկնդրութիւնը և առհասարակ՝ շփոթում է Աստուածապաշտութիւնը: Եւ քանի՞ քանի անգամ ինքնաբերաբար դուրս են եկել ժողովրդի բերանից, ձերանի վերջանար այս տգեղ սովորութիւնը և ոռճիկ սահմանուէր քահանայից համար և այլն և այլն՝ այս իրաւացի խօսքերը:

Մտնենք տուն:

Պատահում է Պուսկ: Պսակատէր ժողովուրդը հարսանեաց պատրաստութիւնը շատ առատաբար է տեսել. ոչինչ պակաս չէ. աւելի է քան թէ պակաս, շուայ է քան թէ չափաւոր: Այստեղ քահանան ժամերով նստում է միայնակ. ինչո՞ւ միայնակ, որովհետեւ եթէ պսակատէրը առաջին դասակարգին է պատկանում՝ պարերն ու թղթախաղերը չեն թողնում ոչ ոքին մօտենալ և ընկերել քահանային. թէ պսակատէրը վերջին դասակարգին է պատկանում՝ նրա տանն էլ քահանան դատապարտուած է միայնութեան, որովհետեւ պարերը, թղթախաղն ու զուժարը զբաղեցրել են ամենքին. թէ պսակատէրը միջին դասակարգին է պատկանում՝ այն ժամանակ թէև դարձեալ կան նոյն յիշեալ զբաղմունքը՝ բայց և այնպէս և՛ քահանային կան յիշողներ ու զբաղեցնողներ: Եւ

այսպէս միայնութեան դատապարտուած քահանան, որի ընկերն ու խօսակիցը՝ մտածութիւնն է, կարծես փշերի վերայ է նստել և ըռպէներ է համարում, թէ երբ պէտքէ աւարտէ իւր հոգևոր պարտքը որ հանգիստ առնու իւր գերդաստան մէջ: Այսպէս սպասելով՝ հասնում է վերջապէս ցանկալի ժամը, և օրհնելով խօսեցեալների հալաւն ու նշանը՝ տանում է եկեղեցի. ուր Պսակադրութեան խորհուրդը աւարտելուց յետոյ տուն է բերում նորապսակներին. վերջին օրհնութիւնն ևս տալիս է, այնուհետև սկսում են շնորհաւորէքներ ու բաւականութիւնք. իսկ քահանան մոռացուած է իսպառ, որովհետև աւարտեցաւ կարևորը: Այժմ գիշերուայ չորս, հինգ ժամերով ընտանիքը միայնակ թողնող քահանան կանգնած է, չգիտէ գնայ՝ թէ համարձակուի ծպտուն հանել իւր վարձուց մասին: Ի՞նչ գրութիւն...: Վերջապէս գտնուում են պարտաճանաչ ոմանք, որոնք արժանաւոր վարձատրութեամբ փոխարինում են իրենց քահանայի գիշերային չարչարանքն ու անհանգստութիւնը. իսկ ոմանք ապառիկ թողնելով՝ ստիպում են քահանային, ողորմութեան քսակն առած, շաբաթներով ու ամիսներով թափառել իրենց ետևից և իսպառ անամօթանալ մի քանի արծաթ վարձուց համար. իսկ ոմանք տարիներով ուշացնում են վարձուց տւելութիւնը և գնում է ի յաւիտենական մոռացօնս:

Պատահում է ՆԱՅԵՑՆԱՅ: Երեք օր շարունակ քահանան թողած իւր գործերը՝ ննջեցելոյ տէրերի մէջ պիտի շրջէ. իսկ թաղման օրը, առաւօտեան ինն ժամից սկսեալ մինչև երկու կամ չորս ժամը զկնի ճաշուն, իւր տանից բացակայ՝ ժողովրդի տանը պի-

տի լինի. իսկ յուղարկաւորող քահանայք երկու, երեք ամբիժքներին ներկայ լինելուց յետոյ, թաղման օրը ինն ժամից մինչև երկու ժամը, հինգ ժամ գործերը թողած՝ ննջեցելոյ դին պիտի պատուեն թէ՛ արև և թէ՛ անձրև, շուրջառնները ծածկած՝ տանից եկեղեցի, եկկղեցուց հանգստարան, անդադար երգելով, ջրը տնքից ու թողից խեղդուելով, անձրևից ու քամուց ծեծուելով, ~~սխալից~~ անտոտուելով՝ ննջեցելոյ դագաղի առաջից պիտի գնան գլխաբաց մինչև գերեզմանատուն: Քանի՞ ժամուայ և ո՞րպիսի չարչարանք, բայց ի՞նչ վարձատրութիւն—երեքից մինչև, առ առաւելն, չորս կամ հինգ արծաթ, այս ևս ապահով և հարուստ ժողովրդից. իսկ անապահով և հասարակ ժողովրդից՝ առ առաւելն մէկ կամ երկու արծաթ և կամ ոչինչ: Ծխատէր քահանային պարտաճանաչ ժողովուրդը արժանաւոր վարձատրութեամբ մխիթարում է, իսկ անպարտաճանաչների վարմունքը նոյնն է՝ որ ինչ Պսակազրութիւն հանգամանքում:

Այս երեքը—*Գաւանահայրաւոր, Պսակազրաւոր և թուղմարան*, որ քահանայի վիճակը փոքր ՚ի շատէ ապահովող արդիւնքներն են, այս չափով և այս ձևով են տրուում՝ ի՞նչ ասենք երկրորդական արդիւնքների մասին. ոչինչ չենք կարող ասել, բայց եթէ համակերպուել Յիսուսի խորհրդաւոր խօսքերին թէ. «Եթէ ընդ փայտ դալար զայս առնեն. ընդ չորն զի՞նչ լինիցի»: Եթէ արդիւնաւոր և նշանաւոր օրինակատարութիւնները այս չափով են վարձատրում քահանային՝ ապարդիւն և աննշան օրինակատարութիւններից ի՞նչ սպասէ խեղճ քարանան:

Ահա այս և այսպիսի հանգամանքները, որ վերը

յիշուեցան, պատճառ են դառնում քահանայի և ժողովրդի մէջ պժգալի, արհամարհական, անհամակիր և ատելի յարաբերութեանց առաջանալուն:

Ժողովրդի պահանջը քահանայից, առ հասարակ, խիստ է և չափազան. իսկ ըստ պահանջին չկայ համապատասխան վարձատրութիւն. և այս հանգամանքը շատ յաճախ է կրկնուում ժողովրդի ու քահանայի փոխադարձ յարաբերութեանց մէջ. եթէ ըստ պահանջին վարձատրութիւն լինէր՝ շատ չարիքների առաջն առնուած կլինէր:

Յիշեալ մէջ բերած տխուր երևոյթները, որոնք պատճառ են դառնում ժողովրդի և քահանայի անհամակիր յարաբերութեանց, էին ժողովրդի կողմից:

VII.

Քահանաներիս պարտազանցութիւնները՝ առաջնորդող պատճառներով.

Պարտք է մեզ սեպուհ՝ յիշել նոյնպիսի տխուր երևոյթներ նաև քահանաներիս կողմից:

Արդ՝ ժողովրդի մշտական գանգատները կայանում են նրանում—թէ արժանաւոր քահանաներ չունեն, քահանաների ընթացքը, վարմունքը անհարգ են ու անկանոն են ո՛չ քահանայացիք, քահանայք միմեանց հետ ընկերակցան յարաբերութիւն չունեն. այլ թշնամակցան է անոս յարաբերութիւնը

— Անքա միմեանց վերայ բարեխառնում են, միմեանց ջարդիտում են, մատնում են թե՛ ժողովրդի և թե՛ Հոգևոր իշխանութեան առաջ, ժրայափշտակութեամբ և պարսպած, կողմնակի տգնդ գրադմունքներ ունին՝ որոնք բնաւ պատուաբեր չեն իրենց կոչման վստահութեանը... և այլն և այլն:

Ժողովրդի գանգատները, մեր—քահանաներիս նկատմամբ, ճշմարիտ են և արդարացի. բացառութիւնները մէկ կոմը թողնելով: Եթէ ժողովրդի պակասութիւնը՝ ի նկատ առնուեցաւ՝ ինչո՞ւ մերը լուրջեամբ անցնենք ու մեր սուրբ և բարձր կոչումը արատաւորող թերութիւններն ևս չնկատենք:

Եթէ ժողովրդին լսենք ու հաւատանք՝ առ ժամ մի պիտի համոզուենք—նախ՝ որ արժանաւոր քահանաներ չունենալու պատճառը՝ է Հոգևոր իշխանութիւնը. բայց այս մասին կխօսենք իւր տեղում. երկրորդ՝ որ քահանային իրանց տանից հեռու պահելու, իրանց չընկերացնելու, իրենց հասարակութեան մէջ չընդունելու, մինչև իսկ եկեղեցի չյաճախելու պատճառը մենք քահանաներս ենք մեր անկարգ ու անկանոն ընթացքով, անպատեն խօսքով ու վարմունքով, միմեանց հետ ունեցած մեր տգեղ յարաբերութիւններով և շատ ևս...երով:

Ես թէ և ժողովրդի առ քահանայս ցոյց տուած անհամակիր վարմանց նկատմամբ ըստ կարելոյն տուի իմ բացատրութիւնը, մեղադրելով ժողովրդին՝ սակայն մեր մասին ևս լռելն անկարելի է. և եթէ ես լռեմ՝ քարինքն կաղաղակեն ժողովրդի գանգատների, ըստ մասին, արդարացի լինելու նկատմամբ:

Եւ եթէ ընդունենք՝ թէ ժողովրդի և քահանա-

յից մէջ եղած անհամակիր յարաբերութեանց առաջնորդող պատճառները մեզ—քահանաներիս է վերագրելի՝ այնու ամենայնիւ չէ կարելի ուրանալ՝ որ նոյնքան էլ ժողովրդին է վերագրելի և ժողովրդով՝ Հոգևոր իշխանաւորներին:

Իոյնպիսի յարաբերութեանց սկզբնապատճառն է ժողովրդի ընդ որ քահանայ է պահանջում և պիտի տրուի նորան անպատճառ. երկրորդ պատճառն է քահանային՝ որ ներս է սպրդում եկեղեցի իբրև ստորին սպասաւոր և բազմամեայ պաշտօնավարութիւնից յետոյ՝ դիմում է ի քահանայութիւն, յետեից ժողովրդի մի լէգէօն քաջ տալով ի միջնորդութիւն. երրորդ պատճառն է Հոգևոր իշխանութիւնը՝ որ զիջանելով ժողովրդի միջնորդութեանը և քահանայի կարևորութիւնները՝ տալիս է ժողովրդին քահանայ:

Սյգ ժողովուրդը, որ քահանայ է պահանջում իրան հովուելու, իւր հոգևոր պէտքերը լցուցանելու՝ ինչո՞ւ իւր ընտանիքի մանուկ անդամների—երեխաների կրօնի և մայրենի լեզուի դաստիարակութիւնը յանձնում է աշխարհականին և ո՛չ տաւ քահանային:

Պատասխանում է ժողովուրդը—որովհետև նախ՝ որ քահանայք, մեծ մասամբ, պատշաճաւոր գիտութիւն չեն ունենում կրօնի և Մայրենի լեզուի. երկրորդ՝ որ նրանց իրար հետ ունեցած յարաբերութիւնները պախարակելի են. երրորդ, որ լաւ անուան ու վարկի տէր չեն և չորրորդ, ցաւ ի ուրա պէտքէ ասել—որ դպրոցներում մեր որդիքը իրանց ընկերներից շատ աննպաստ համբաւներ են ստանում այս ու այն քահանայի պարտազանցութեանց մասին, մինչև

իսկ կրօնուսույցների. էլ չենք յիշում ծածկեալ ախտագործութիւնք. որոնց մասին, 'ի հարկէ, ոչինչ չէ կարող իմանալ դպրոցական սանր: Այս այսպէս լինելուց յետոյ՝ ո՞ր արդար իրաւունքով մենք կարող ենք վստահանալ մեր մանուկ և անփորձ երեխաներին հաւատալ նոցա հեղինակութեանն ու կրթութեանը:

Ուրեմն ժողովուրդը հասկանալով և իմանալով քահանայի յայտնի և ծածուկ, անկարգ ու անպատիւ, անկանոն ու անպատեհ կենցաղավարութիւնը՝ բնական է—որ դրանից յետոյ չէ ընդունելու քահանային իւր ընտանիքի մէջ իբրև հայր կամ բարեկամ և կամ որդուց դաստիարակ:

Եւ ո՞վ է ժողովրդին հասկացնողը, յայտնողը քահանայի կատարած գանցառութիւնքը՝ ժողովուրդը. գուցէ թէ ժողովուրդը, ըայց շատ սակաւ. իսկ ո՞վ գլխաւորապէս՝ գլխաւորապէս քահանաներս, այն քահանաներս. իսկ ի՞նչն է դորա շարժառիթը. նախ՝ դիւական հոգին, երկրորդ՝ անապահով վիճակը և դրանից յառաջացած ծխայափշտակութեան տենչը. և երրորդ անկրթութիւնն ու անգաստիարակութիւնը:

Ապրել ցանկացող աղքատը, մանաւանդ եթէ գուրկ է ազնիւ գաստիարակութիւնից, ուրիշ կերպ չէ կարող վարուել, բայց եթէ փժուն ու գարշելի պտոյաներով սողալով, վարկն ու համարումը ոտնահարող զրպարտութիւններով ու բամբասանքներով, քառ և փարիսական ցոյցերով ու վարմունքով, փեշի տակը մտնելով և այլն և այլն:

Մրանից յետոյ հարցնում է նոյն ժողովուրդը— ո՞ւմ պարտականութիւնն է հսկելու քահանաների այս օրինակ գայթակղեցուցիչ վարմանց վերայ և չարիքի

առաջն առնելու. և նոյն ժողովուրդը ինքն իրան է պատասխանում— 'ի հարկէ Հոգևոր իշխանութեան պարտականութիւնն է, ինչո՞ւ չէ հսկում, օրինազանցներին չէ պատժում, որ օրինապահները հանդէս գան: Չէ՞ որ քահանայացուին Քահանայական բարձր կոչման մէջ կոչողն ու հաստատողն է Հոգևոր իշխանաւորը. քահանային՝ նորա կոչման մէջ ցոյց տուած անընդունակութիւնների, գեղձմունքների ու պակասութեանց և՛ պատասխանատուն և՛ դատողը, և՛ պատժողն՝ է նոյն Հոգևոր իշխանաւորը և այլն և այլն:

Ուրեմն ժողովուրդը, քահանայի և ժողովրդի մէջ տիրապետող պժգալի յարաբերութեանց պատճառը վերագրում է Հոգևոր իշխանաւորներին, պնդելով իւր ասածները և շեշտելով՝ թէ Առաջնորդող ձեռք չունենք, կենդրոնացնող ոյժ չունենք և այլն:

Մեր ժողովուրդը սովոր է առնասարակ պահանջող լինել հոգևորականների վերաբերմամբ. նա միշտ նայել է և նայում է Հոգևորականների վերայ այնպէս՝ ինչպէս ստրկատէրերը իրենց ստրուկների վերայ. այս մասին առարկութիւն եղաւ և բաւական թող համարուի. այժմ տեսնենք թէ ո՞րքան իրաւացի են ժողովրդի, Հոգևոր իշխանաւորների վերայ բարձած, մեղադրանքները:

Ժողովրդի մեղադրանաց և մեղադրական հարցմանցը պատասխանում ենք և մեր հարցմունքներով— առ ժամ ընդունենք թէ ճիշտ է ձեր մեղադրանքը. սակայն եթէ այնքան խիստ է ձեր պահանջը քահանաներից և Հոգևոր իշխանութեանն էք ակնարկում՝ ինչո՞ւ ուրեմն այս կամ այն պարոնի կամ տիրացուի համար չափչփում էք Առաջնորդարանները, կոնսիս-

տորները, Սինսօդը, ինչո՞ւ ուրեմն կեղծ բազմաստորագիր համախօսականներով լցնում էք Ատեանները: Երևի կան պատճառներ և քաջ յայտնի են ձեզ: Բայց դուք ի՞նչ էք անում—եթէ յարգում է ձեր միջնորդութիւնը՝ առ երեսս մի թեթև շնորհակալութիւն ձեր կողմից Հոգևոր իշխանաւորին, իսկ յետուստ և 'ի ծածուկ՝ հայհոյանք—որ այնպիսի իշտան ձեռնարկնց Մրքագանը. և պարծենում էլ էք մինչև անգամ թէ որքան ոյժ ու զօրութիւն ունիք Հոգևոր իշխանութեան վերայ՝ որ անարժանին արժանացրիք Քահանայական կարգին. իսկ եթէ չէ յարգում ձեր հօր միջնորդութիւնը՝ կայծակի շանթեր են, որ հետուից ու մօտից, յայտնի և ծածուկ թափում էք Հոգևոր իշխանաւորի վրայ. դրանով չվերջացաւ դեռ ևս. էլի ի՞նչ էք անում. եթէ իշխան էք կամ մեծատուն կամ առաջնակարգ դիրք ունեցող մէկը կամ հրապարակախօս՝ ամեն մէկդ, 'ի դէպ ժամու, պատրաստէք ձեր գէնքով վիրաւորանք հասցնելու ձեր միջնորդութիւնը չյարգող Հոգևոր իշխանաւորին. օրինակ. մի Աստուածահաճոյ գործի համար հարկաւոր է դրամական, կամ գործակցական, կամ խորհրդակցական, կամ միջնորդական նպաստ և օգնութիւն, առ այդ դիմում է ձեզ նոյն Հոգևոր իշխանաւորը, և անձ մի մեծ և դառն մերժումն. իբրև արդար հատուցումն—որ Հոգևոր իշխանաւորը չձեռնադրեց ձեր ընտրածին ու առաջարկածին, դուք մի բոլի անգամ 'ի նկատ առնում էք Հոգևոր իշխանաւորի կշռադատութիւնը—Թե կամ անարժան է ձեր ընտրածը, կամ կարևորութիւն չկայ, կամ մեծ դժգոհութիւն ևս երկարատև կոռնութիւն, միևնոյն անգամ դասանախօսութիւն է

այսպէսով ձեր առաջարկածի ձեռնարկութիւնը. և այլ այսպիսի և աւելի ծանրակշիռ պատճառներ: Բայց ասել եմ և դարձեալ կտեմ, թէ ժողովուրդը մի անգամ առ միշտ սովորել է սպասել—որ Հոգևորականները իրենց լսեն և իրենց խելքովը մանգան. հակառակ դէպքում պատրաստ են ձեռքից եկածը չխնայել 'ի վնաս Հոգևորներին: Իսկ ի՞նչ են անում դոյնալիսի դէպքում հրապարակախօսները. Աստուած ազատէ—էլ ի՞նչ բարուրանք ստութեան, էլ ի՞նչ սեթևեթեալ զրպարտութիւնք չեն լցնում լրագրական սիւնեակները—թէ Առաջնորդը երեկ այնքան, այսօր այսքան տիրացունք ձեռնադրեց, թէ նրանք ազէտ են, ոչ մի ուսումնարանում չեն ուսել, թէ վիճակը լցուեցաւ տգէտ քահանաներով այս Առաջնորդի օրով. թէ... և այլն և այլն: Անհեռատես և անշրջանկատ թղթակից—յօդուածագրերին էլ քիչն էր պակաս. նոքա ևս անձնական հաշիւներով տողորուած այս կամ այն քահանայի հետ, կամ գուցէ և վշտացած Առաջնորդից կամ առհասարակ Հոգևորներից՝ նամակներ են որ տեղում են կարկտի նման դէպի խմբագրատունը կեղծանուն ստորագրութեամբ թէ քաղաքից և թէ դաւաճներից: Այսպիսի անհեթեթ վարմունք ժողովրդի կողմից դէպի Հոգևորները այնքան յաճախ են կրկնում, որ առանց մարզարէ լինելու կարելի է գուշակել—թէ ի՞նչ սոսկալի անկումն է սպառնում Հոգևոր իշխանութեան իրաւանց՝ եթէ ժողովրդի յարբերութիւնը այսօրինակ յարատեւէ: Այսպէս էր երբեմն և դպրոցների նկատմամբ աշխարհականների ոտնձգութիւնը դէպի Հոգևոր իշխանութեան իրաւանց սահմանը և թևակոխումը՝ նոյն իրաւանց ոչըն-

չացման, որին և հասան դժբախդաբար. իսկ այժմ ցաւում են ու սգում:

Այս այսպէս լինելուց յետոյ՝ դարձեալ մի հարց ժողովրդին— եթէ գանգատում է նա՝ թէ անարժաններն են ձեռնադրուում՝ ինչո՞ւ մի անգամ էլ արժանաւորի համար չեկան բարեխօսելու, և եթէ եկան՝ մերժուեցան նոցա միջնորդութիւնը. թող պատասխանէ ժողովուրդը. ՚ի դէպ. ո՞ւր են այդ արժանաւորները. ինչո՞ւ չեն դիմում ՚ի Հոգևոր կոչումն. ո՞վ չէ հաւատացած— որ Հոգևոր իշխանութիւնը գրկաբաց կընդունէ այդպիսի արժանաւորներին. բայց քանի չկան այդպիսիք՝ ի՞նչ է մնում Հոգևոր իշխանաւորներին. փակել եկեղեցիները, չտալ ժողովրդին քահանաներ. լուանալ ձեռքերը և՛ եկեղեցուց և՛ Քահանայից և առհասարակ Աստուածապաշտութիւնից: Այս ի՞նչ յոռետեսութիւն ժողովրդի. այս ի՞նչ սնանկութիւն ուղղախոհութեան: Եկեղեցին և Հոգևորականութիւնը մեր խնկելի նախնիք այդպէս թեթևազէն կընեցին՝ թէ կեանքի չափով և արեան գնով յոխորտ ալիքներից փրծուցին ու մեզ հասուցին. մեզ՝ որ մանանխի հատիկի չափ գնահատել չգիտենք նախնեաց մեզ թողած այս սուրբ նուիրապետութիւնը:

Մեզ՝ էլ ոչինչ չէ մնում ասել բայց եթէ ի յայտ ածել այն՝ ինչ որ իւրաքանչիւրիս սիրտն է զգում— թէ ժողովրդի սեպուհ և նուիրական պարտականութիւնն է մեծարել Հոգևոր իշխանութեան իրաւունքը և չձգտել ՚ի բռնաբարութիւն այդ իրաւանց. և փոխանակ նեղանալու՝ որ միջնորդութիւնը չըյարգուեցաւ, իւր խնդիրքը մերժուեցաւ՝ ընդհակառակն պարտաւոր է ջատագովել Հոգևոր իշխանաւորի աւանդա-

պահակոսն հողին և առ պայծառութիւն եկեղեցուց նորա ունեցած նախանձախնդրութիւնը. և ձեռք ձեռքի տուած գործէ իւր Հոգևոր իշխանաւորի հետ. որովհետև պատասխանատուութիւնը, ինչպէս և ինքը ժողովուրդն է ասում, լիովին ընկնում է Հոգևոր իշխանութեան վերայ, որոյ տեսչութիւնն է յանձնուած Քահանայական դասի պաշտօնէութիւնը: Այս բոլոր տեսութիւնից հետևում է այն՝ որ բուռն օտնձգութիւն և թևակոխումն Հոգևոր իշխանութեան իրաւանց սահմանը ժողովրդի կողմից՝ է փութացնել Հոգևոր իշխանութեան իրաւանց անկումը:

Բայց ո՞վ է ջանադիր առ բարելաւութիւնն. ո՞չ ոք. ամեն ոք իրանով է զբաղուած. ուրեմն երբ չկայ ջանադրութիւն, չկայ աշխատանք՝ չի լինի և արժանաւոր պտուղ կամ արդիւնք:

Շատ երկար կարելի էր խօսել քահանայի և ժողովրդի մէջ բռնակալող փլասակար և կորստաբեր յարաբերութեանց նկատմամբ. բայց յուսալով որ ընթերցող բանիմաց մասը արդէն իսկ քաջ գիտէ այդ բոլորը՝ ես յիշածներովս բաւականանալով հանդերձ՝ կկամենայի մի վերջին եզրակացութեամբ կնքել Ա. բաժնի վերաբերմամբ արած նկատողութիւններս և յայտնած կարծիքներս— և նախ՝ քահանայի և ժողովրդի աննախանձելի յարաբերութեանց պատճառն է ժողովուրդը. որը որքան էլ նկատած լինի Քահանայական դասակարգի մէջ եղած պատահական կամ պարբերական թերութիւնք և պարտազանցութիւնք՝ այնուամենայնիւ պիտի մօտաւորէ իրան նոյն քահանային. որովհետև մօտաւորելուց օգուտ կայ. իսկ խորշեցնելու վնասը անկասկած է և անխուսափելի.

ինչպէս առիթ ունեցայ ցոյց տալ և ոչ թէ աւելորդ համարել մօտաւորելը զգուշացնելը. պատճառաբանելով թէ «Ինչ իմ գործն է նստել, մտածել քահանայից վիճակի բարւոքման մասին. էհ, մի մկրտութիւն է. կգայ, կմկրտէ ու կերթայ, պսակողին կպսակէ, մեռելին կթաղի. ինչ իմ բանն է դրանց համար մտածելը, գլուխ ցաւացնելը. առանց դրան էլ հազար ու մի մտածելու բան ունիմ. թնղ մտածեն իրենք և իրենց Հոգևոր իշխանաւորները»: Բաւական չէ որ այս կերպ հրաժարուում է ժողովուրդը քահանային մօտաւորուելուց, դեռ մի առանձին բաւականութեամբ էլ քահանայի յետևից հազար ու մի արդարացի և անարդար դանգատներ սրան—նորան պատմել չի զլանում և մինչև անգամ լրագրութեան նիւթ է շինում և հրապարակի վերայ դնելով՝ ջանահար է լինում, ոչ միայն իւր ակնարկած քահանային, այլ ՚ի դէմս նորա՝ ամբողջ Քահանայական դասի անունն ու կոչումն արատաւորել: Սա սրբապղծութիւն է ըստ իս: Բայց անձ թէ ինչ պէտքէ անէր սրտացաւ ժողովուրդը—նա կամ պիտի կանչէր իւր մօտ քահանային կամ ինքը պիտի նեղութիւն կրէր գնալ նորա մօտ և զգուշացնէր նորան. և որ գլխաւորն է՝ մտածէր և գտնէր միջոցներ քահանայից վիճակը բարւոքելու: Բայց նա այս չէ անում, այլ անտարբեր և սառն է վերաբերում դէպի իւր պարտականութիւնը. որը ոչ միայն իրաւացի չէ, այլ մինչև անգամ զատապարտելի է. որովհետև անցան այն երջանիկ ժամանակները՝ երբ կրօնաւորներն էին ժողովրդի առաջնորդները՝ թէ ուսման, թէ կրթութեան ու զարգացման և թէ բարոյական կենցաղավարու-

թեան նկատմամբ: Այժմ արտասուքն աչքերիս և խոր հառաչները սրտերիս՝ հակառակ պատկերներն ենք տեսնում. և հէնց այդ է պատճառը՝ որ ժողովուրդը աւելի ևս պարտաւոր է մօտենալ իւր հոգևոր հայրերին, որովհետև նա շատ լաւ գիտէ—որ ինքը առանց Հոգևորականի և Հոգևորականը առանց իրան չեն կարող ապրել. և երկուսի միմեանց արած փոխարարձ օգնութիւնը անհրաժեշտ է երկուսի զոյուլթեան կանգուն մնալուն:

Երկրորդ՝ քահանայի և ժողովրդի աննախանձելի յարաբերութեանց պատճառն է ինքը քահանայն. որ կարծելով՝ թէ իւր լաբիրինթի խորշերը չէ կարող թափանցել ժողովրդի աչքը ու դիտել իւր ծածուկները՝ սկսում է, և եթէ սկսել է, շարունակում է իւր անկարգ, անպատեհ ճանապարհներն ու կեանքը, որը արդէն յայտնի է ժողովրդին: Քահանան ևս ինքը իւր կողմից պիտի մտածէ—թէ Քահանայութիւնը որքան երկրային՝ նոյնքան և երկնային պաշտօն է. ուրեմն և ինքը համապատասխան պիտի կացուցանէ իւր անձը այդ հրեշտակային վսէմ պաշտօնին. հակառակ դէպքում ինքը քահանայ չէ. այլ քահանայական հանդերձների մէջ և այդ սուրբ անուան տակ թափառական մի շրջմովիկ, որ շրջում է իւր որովայնը պաշտելու համար միայն:

Երրորդ՝ քահանայի և ժողովրդի աննախանձելի յարաբերութեանց պատճառն է և՛ Հոգևոր իշխանաւորը. որը զիջանելով երբեմն պատուական և ազնիւ ազգայինների միջնորդութեանը, որպէս և այն մեծ կարիքին—որ ժողովրդին քահանայ է հարկաւոր՝ ձեռնադրում է ՚ի քահանայ առաջարկեալ ընտրեալին.

Թէև ինքը Հոգևոր իշխանաւորն իսկ համոզուած է—
որ առաջարկեալ ընծայացուն չունի համապատաս-
խան պատրաստութիւն առ կոչումն Քահանայու-
թեան՝ Թէ ըստ ուսման, Թէ ըստ բարուց և Թէ մա-
նաւանդ ըստ հաւատոյ. և սակայն ձեռնադրում է.
Թէ ինչ կը ռադատութիւններով է առաջնորդում՝ այդ
իրան Հոգևոր իշխանաւորին է յայտնի, քանի որ և
իւր իրաւանցն է մերապահուած իւր պատասխանա-
տուութեամբ հանդերձ: Բայց Թէ այսպէս, Թէ այնպէս՝
ներկայ հանգամանքում թւում է Թէ այլապէս չէր էլ
կարելի վարուել, որովհետև հարկ զօրէնս լուծանեն.
այսինքն գիւղը քահանայ չունի, ուսումնականը խու-
սափում է քահանայանալուց, և եթէ գտանուում է
արժանաւորներից կամեցողը մէկը՝ այն ևս քաղաքում
քահանայագործելու նպատակաւ և ոչ բնաւ գիւղում.
ուրեմն գիւղերը մնան առանց քահանաների. սա ի՞նչ
անիրազործելի երևակայութիւն է. գիւղացւոց երե-
խաները չմկրտուին, պսակողները՝ չպսակուին, մե-
ռեալները՝ չթագուին, ապաշխարողները՝ չխոստովա-
նուին և չհաղորդուին, տները՝ չօրհնուին, գերեզ-
մանները՝ չօրհնուին, կալերը, արմախքը՝ չօրհնուին.
մինչև երբ. մինչև որ կրթեալ և ուսումնական քա-
հանայացուն ստեղծուի... Այլ է ՚ի հարկէ քաղաքի քա-
հանաների մասին եղած խորհրդածութիւնը. այլ է
նա և քահանաների տեղափոխութեան խնդիրը: Արդ՝
եթէ խստապահանջ ժողովուրդը, որ իրան ամենայ-
նիւ և յամենայնի անհամեմատ բարձր է համարում
հոգևորականներից՝ ինչո՞ւ մինչև այժմ գիւղական
քահանաների գրութիւնը բարւոքելու միջոցների ձեռք
չզարկեց. բայց էլ ինչո՞ւ ենք հեռու գնում, քանի որ

քաղաքի քահանաների վիճակի բարւոքման մասին էլ
ոչինչ չէ արել: Սրանից հետեացնում ենք մի տխուր
փաստ—որ պահանջելը աւելի հեշտ է՝ քան Թէ կա-
տարելը. և որովհետև այսօր պահանջողը ժողովուրդն
է, իսկ կատարողը՝ Հոգևորականը, ուրեմն ժողովրդի
հայեցակէտով մեղաւոր է Հոգևորականը: Սա սխալ
տրամախօսութիւն է ժողովրդի կողմից, որովհետև
կարելին միայն պէտքէ պահանջել և պահանջելուց
առաջ՝ պահանջի իրագործման դժուարութիւնները,
մինչև իսկ անկարելիութիւնն ՚ի նկատ ախտի առ-
նուին: Եւ եթէ պահանջներն այս կարգով ու պայ-
մանով ընթանային՝ այլ ևս պահանջներ չէին լինիլ.
այլ այդ պահանջները կփոխուէին ՚ի խորհրդակցու-
թիւն: Ահա, հէնց այդ խորհրդակցութիւնն է, որ տե-
ղի ունենալով ժողովրդի և հոգևորականի մէջ՝ ար-
գիւնեաւոր հետեանքի կհասնէինք և էլ տեղիք չէր
տրուի անբաւականութեանց և ոչ մի կողմից:

Ուրեմն Քահանայի և ժողովրդի աննախանձելի
յարարեութիւնները բարւոքելու համար անհրաժեշտ
է ժողովրդի մօտաւորութիւնը իւր քահանաներին,
կամ աւելի ճիշտն ասած՝ *Քահանայական և ժիւր-
կան Միաւորող ժողովներ* ունենալ, որի մասին
կիսուենք իւր տեղում:

Բ. Բ ա ժ ի ն.

Քահանայացուի ընտրութեան ձևի և քահանայ դառնալու պահանջների բարեփոխման միջոցներ:

Քահանայի և ժողովրդի մէջ տիրող աննախանձելի յարաբերութեանց պատճառներից մէկն ևս է քահանայացուի ընտրութեան ձևը և քահանայանալու պահանջները. որոնք նոյնպէս կարօտ են բարեփոխման:

Նախընթացներում տեսանք մենք Քահանայի վրասէմ կոչումը և նորա բարձր նշանակութիւնը. տեսանք նոյնպէս քահանայի անհամապատասխան լինելը իւր այդ վսէմ կոչման. և իբրև հեռուութիւն այս ամենի՝ արինք մեր եզրկացութիւնը իբրև պատճառ ժողովրդի և քահանայի ներկայ աննախանձելի յարաբերութեանց:

Այժմ պէտքէ տեսնուի—թէ որքան անհամապատասխան են ցարդ մեզ եկած—հասած քահանայացուի ընտրութեան ձևը և քահանայանալու պահանջները, որոնք գրէթէ աղաւաղումն են մեր պաշտելի նախնեաց սահմանադրած ձևին ու պահանջներին. և ուրեմն զորպէս պէտքէ բարեփոխել՝ համակերպուելով նախնականին, միաժամանակ աչքից բաց չթողնելով նաև ներկայ պահանջներն ու հանգամանքները. որպէս զի վերջ տրուի ընդ միշտ քահանայի և ժողո-

վրդի մէջ տիրող ներկայ աննախանձելի և ոչ ցանկալի յարաբերութեանց:

Անկասկածելի ճշմարտութիւն է՝ որ երբ ժողովրդին կտրուի իրենց անձնաւորութիւնը ճանաչող, իրենց կոչման և պաշտօնի վսէմութիւնը գնահատող, իրենց մարդկային և Քրիստոնէական պարտիքը հասկացող, ամեն մի դիպուածում և քայլափոխում իրենց խղճի ազդարար ձայնին լսող և հպատակող, իրենց իւրաքանչիւր գործին և խօսքին ծանրակշիռ հաշիւ տւող, և որ գլխաւորն է՝ այդ երկնային պաշտօնին և երկրաւոր ճշմարիտ գործին ամուր և անդրդուելի հաւատով յարուած արժանաւոր և համապատասխան Պաշտօնակատար և գործող Քահանաներ՝ գէթ այն ժամանակ ժողովուրդը թերևս ինքնին ուղղէ իւր անարգ յարաբերութիւնները դէպի իւր արժանաւոր քահանաները:

Բայց ի՞նչ միջոցներով ձեռք բերուին այդ օրինակելի անհատները, որպէս զի այնուհետև եկեղեցին չկորցնէ իւր պայծառութիւնը յաչս հաւատացեալ աղօթաւորաց. իսկ ժողովուրդը գոհ և բաւական մնալով իւր քահանաներից՝ կատարելապէս համակիր միաւորութեամբ անխզելի յօդաւորուի իւր եկեղեցուն և Հոգեւորականութեանը. որ է ցանկալի նպատակը ամին մի բանիմաց, հեռատես և շրջանկատ հայ մարդու. և այն ժամանակ ճշմարիտ Քրիստոնէութիւնն ու Աստուածապաշտութիւնը դարձեալ կընթանան ջերմեռանդ հաւատոյ շաւիղներով. և ոչ նոյն գայթակղութեամբ՝ որպէս ներկայումս:

Ահա խնդրի էական կողմը:

Քահանայացուի ընտրութեան ձևի և քահանայա-

նալու պահանջների բարեփոխման միջոցների մասին հետևեալ դիմումները պիտի լինին.

Նախ՝ եկեղեցւոյ ստորին պաշտօնէութեան մէջ մտնել ցանկացող դպրացուները խնդրագրով դիմում են Առաջնորդներին:

Երկրորդ՝ Առաջնորդները յիշեալ դպրացուների խնդրագրերը մակագրութեամբ ուղարկում են Կոնսիստորներին կամ Հոգևոր Կառավարութեանց:

Երրորդ՝ վերջիններս օրագրական եզրակացութեան և խնդրագրերի պատճէնները իրենց հրամանագրութեան հետ ուղարկում են Գործակալներին:

Չորրորդ՝ սոքա ծիսակաւաց ժողովոյ ընտրում են դպրացու խնդրատուին շտաանի դպիր իրենց եկեղեցւոյ և կամ բաց են ասում:

Հինգերորդ՝ ծխականաց ժողովի արգիւնքը գործակալները իրենց արձանագրութեամբ և յայտարարութեամբ մատուցանում են Կոնսիստորներին կամ Հոգևոր Կառավարութիւններին:

Վեցերորդ՝ Հոգևոր Կառավարութիւնք՝ Կոնսիստորիսներին. իսկ սոքա՝ Առաջնորդներին:

Եօթներորդ՝ Առաջնորդները առաջագրում են Կոնսիստորներին, սոքա՝ Հոգևոր Կառավարութիւններին և այս վերջին երկու Ատենական Հաստատութիւնք հրամանագրում են Գործակալներին— ձանաչել յիշեալ խնդրատուին շտաանի դպիր նոյն եկեղեցւոյ, և կամ բացասել:

Ութերորդ՝ երկու տարի աննուագն եկեղեցւում սպասաւորելուց յետոյ սարկաւազացու դպիրները համախօսական և պարտ ու պաշաճ թղթերը իրենց խնդրագրերով ներկայացում են Հոգևոր Կառավար-

րութեանց և սոքա Կոնսիստորներին:

Իններորդ՝ Կոնսիստորիաները այդ բոլոր թղթերը իրենց ենթադրութեամբ ուղարկում են ի Սիւնոյ Սրբոյ Էջմիածնի:

Տասներորդ՝ Սիւնոզը իւր որոշումը հրամանագրում է Առաջնորդներին կամ Կոնսիստորիսներին ի կատարումն:

Մետասաներորդ՝ Կոնսիստորիաները այդ որոշման հիման վերայ կարգադրում և հրամանագրում են Գործակալներին կամ Հոգևոր Կառավարութիւններին: Վերջիններս էլ իրենց Գործակալներին:

Երկոտասաներորդ՝ Գործակալները, Սիւնոզի ու Կոնսիստորիաների և Հոգևոր Կառավարութեանց որոշումը, յայտնում են զրաւոր այն քահանաներին՝ որոց հետ լծակից պիտի լինի սարկաւազացու խնդրատու դպիրը:

Երեքտասաներորդ՝ Քահանայք յիշեալ որոշումները եկեղեցական բէմից ազդարարում ևն ժողովրդին, որի վերայ պիտի քահանայանայ սարկաւազացու դպիրը, նորա համառօտ կենսագրութիւնը—անունը, հայրանունը, ազգանունը, ուսման և գիտութեան, վարքի ու բարքի վկայագրերը թէ՛ զայրոցական հաստատութիւնից տուած, թէ՛ Կոնսիստորիայից, թէ՛ քահանաներից. և հրաւիրում է ժողովրդին խղճի մտօք վկայել նորա արժանաւորութեան և կամ անարժանութեան մասին 1):

1) Գործնի բուկարկութեամբ՝ թէ բացարձակ՝ թէ ինչ միջոցով պիտի կատարուի այդ հարցուփորձը՝ դա կախուած է ծխական համայնքի որոշումից:

Չորեքտասաներորդ՝ ծխականները և քաղաքի կամ գիւղի համայնքից կողմնակի անձինք ևս դիմում են իրենք կամ պատգամաւորութիւն են ուղարկում՝ ի Կոնսիստորն իրենց նպաստաւոր կամ աննպաստ կարծիքներով, եթէ աննպաստ՝ մերժւում են յիշեալ խնդրատուների խնդիրները յետ անաչառ քննութեան. իսկ եթէ նպաստաւոր և յընթացս առնուազն ամսօրեայ միջոցի աննպաստ կարծիք յայտնողներ չերևեցան՝ այն ժամանակ—

Հնգետասաներորդ՝ Քահանայք իրենց ազդարարութիւնները և հետեանքը մանրամասն արձանագրելով՝ յայտարարութեամբ տալիս են Գործակալներին:

Վեշտասաներորդ՝ գործակալները վերոյիշեալ բոլոր հանգամանքները լիակատար գեկուցագրով յայտարարում են Կոնսիստորնետաներին և կամ Հոգևոր Կառավարութիւններին և սոքա Կոնսիստորնետաներին:

Եօթնետասաներորդ՝ Կոնսիստորեանները ՚ի Սիւնօդ. և Սինօդը հրամանագրութեամբ թոյլատրում է ձեռնադրութիւնը:

Քսաներորդ՝ Առաջնորդները զերծ ամենայն պատասխանատուութիւնից, անդորր խղճիւ ամբառնում են խնդրատուներին յաստիճան սարկաւազութեան և յետ առ նուազն՝ երկամեայ սպասաւորութեան և ՚ի դէպս կարևորութեան՝ ՚ի կարգ Քահանայութեան: Ի՞նչ կասկած՝ որ այս ձևով ընտրուած և ձեռնադրուած քահանան սիրով և գրկաբաց կընդունուի իւր ժողովրդից, այստեղ անս խարտաւիւակների վկայութիւնները կունենան իրենց արժանի կշիռը:

Եւ այսէս՝ դպրանոցի ընթացաւարտ դպրացուն, ինչպէս յիշուեցաւ, եկեղեցական ստորին պաշտօնէու-

թեան մէջ պիտի սպասաւորէ առնուազն երկու տարի. նորա հառակը պիտի լի ոչ պակաս քսան երկու տարեկանից: Երկու տարի նա աչալըջութեամբ, հնազանդութեամբ, պարկեշտ վարուք, համեստ կենցաղավարութեամբ, ջերմեռանդօրէն պիտի սպասաւորէ Աստուծոյ Տաճարին և պիտի ջանայ սովորել իւր քահանայից բոլոր օրինակատարութեանց, ծիսից և Սրբազան Արարողութեանց ձևերը. և ՚ի ժամ կարևորութեան կառաջարկուի վերոյիշեալ հարցմանը, մինչև որ իւր արժանիքը կամբառնան զինքը սարկաւազական աստիճանին. այդ աստիճանի մէջ երկու տարի սպասաւորելուց յետոյ, ՚ի դէպս կարևորութեան, կձեռնադրուի քահանայ և հովիւ ժողովրդի ՚ի հասակի առնուազն քսանչորս ամաց ¹⁾:

Շատ սխալ է և հակառակ խղճի, որ եղել են դէպքեր, որ ոմանք չկամելով վարել զեռ ևս եկեղեցական ստորին պաշտօնէութիւն՝ յանկարծ քահանայ դառնալ են ձգտում:

Եւ միթէ կա՞յ այնպիսի մի պաշտօն, ուր ներելի լինին այդ օրինակ քայլաթռիչք: Ինչո՞ւ քահանայութիւնը պիտի թոյլ տայ այդ բացառութիւնը:

Քահանայանալ կամեցող դպրացուն, եթէ դպրոցաւարտ չէ և սակայն քահանայի զգալի կարիք կայ այս ինչ կամ այն ինչ գիւղում՝ յանդէպս նա եկեղեցական ստորին պաշտօնէութեան մէջ պիտի ծառայէ առնուազն չորս տարի, որից յետոյ միայն ենթար-

1) Աւելի բարեյարմար էր քահանայացման տարիքը 27-ից մինչև 30-ը հաշուել:

կուելով վերոյիշեալ հարցութիւններէն՝ կենթարկուի քննութեան: Կոնսիստորիայն կնշանակէ քննութեան համար երեք օր, և իւրաքանչիւր քննութեան համար առ առաւելն երեք ժամ, այդ քննութեանը, բացի Կոնսիստորիայի անդամներէն, ներկայ պիտի լինի, և դըպրանոցի ուսուցիչներէն մի քանիսը ըստ առարկայից:

Քննութիւնը լինելու է հետեւեալ առարկաներից—

Ա. Առեւտարականագիտութիւն.

Կենսագրութիւն Չորս Աւետարանիչների. ժամանակագրութիւն և հանգամանք Աւետարանագրութեան. Համակերպութիւն և Տարածայնութիւն Աւետարանչաց. Աւետարանի Ուսուցողական, Առակաւոր, Բժշկական, Հրաշագործական և Կենսագրական բաժինների հմտութիւն:

Բ. Որստան Սուրբ Գրոց.

Հին և նոր ուխտի պատմութիւն—Հինը՝ Չորս Արժանաբաժնով — Նահապետական, Դատաւորական, Թագաւորական, և Մարգարէական. Կենսագրական Ծանօթութիւն Գլխաւոր Մարգարէների. Նորը՝ երեք Արժանաբաժնով—Գործք Առաքելոց, Թուղթք Պօղոսի, Թուղթ Կաթողիկէայք միւս Առաքելոց. Կենսագրական Ծանօթութիւն երկազիր Առաքեալներէ:

Գ. Քրիստոնէական Վարդապետութիւն.

Աստուածածանօթութիւն 'ի հասարակի. Կրօն—

Այլադաւան և Քրիստոնէական. Բաժանմունք և Ճիւղեր Կրօնի. Խորհուրդք Եկեղեցւոյ. Հաւատ և մասունք նորա:

Դ. Եկեղեցական Պատմութիւն.

Հարեանցի հմտութիւն Առաքելական Յաջորդութեանց. Համառօտ տեսութիւն ընդհանուր Եկեղեցական Պատմութեան և Գլխաւոր Գործիչներէ: Պատմութիւն Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց. Քրիստոնէական Կրօն 'ի Հայս, Տրեգերական և Ազգային Եկեղեցական ժողովներ. Լիակատար Ծանօթութիւն Ազգային—Եկեղեցական գործիչներէ:

Ե. Պատմութիւն և՛ Աշխատագրութիւն.

Համառօտ տեսութիւն ընդհանուր Պատմութեան և Աշխարհագրութեան. Հարեանցի Ծանօթութիւն գլխաւոր Պատմագիրների և Աշխարհագիրների. Պատմութիւն Հայոց և Աշխարհագրութիւն Հայաստանի. Լիակատար Ծանօթութիւն Ազգային Պատմագիրների և Աշխարհագիրներէ:

Զ. Պատմութիւն Հայ Իւրոսութեան.

Անգիր Մատենագրութիւն—Գողթան երգեր. Իրաւոր Մատենագրութիւն. Հարեանցի Ծանօթութիւն Հին Մատենագրաց Գործոց և Երկոց. Լիակատար Ծանօթութիւն Արդի Մատենագրութեան:

Է. Հայոց յեզոս.

Սահուն ընթերցանութիւն գրաբառի և աշխարհաբառի փոխադարձ թարգմանութեամբ, քերականական և տրամաբանական լուծմամբ. թելադրութիւն անսխալ. Չարադրութիւն գրաբառ. Հիմնական ծանօթութիւն գրաբառի բոլոր հոլովմանց և խոնարհմանց:

Ը. Աստուածաբանութիւն.

Տաճար և նորա ներքին և արտաքին կազմակերպութիւն և պարագայք, Աստուածաբանական ձէսեր և սրբազան արարողութիւնք. Եկեղեցւոյ Սրբաբար խորհրդոց արարողական կամ ծիսական պաշտամունք. Եկեղեցական սրբազան մատենք. գործածութիւն նոցա. ծանօթութիւն ներքին բովանդակութեանց նոցա և հեղինակաց, ծանօթութիւն Աստուածաբանական կարգերի սահմանողների և սրբազան Մատենից, աղօթից, շարակնոց և այլն. Ս. Պատարագ. փորձնական հմտութիւն արարողական մասին. գիտութիւն խորհրդոյ Ս. Պատարագի:

Թ. Տօնաբանութիւն.

Ընդհանուր տեղեկութիւն Յուլեան, Գրիգորեան և Հայոց տօմարների մասին.

Ժ. Թոնաբանութիւն.

Թուեր և թուարկութիւն. Անուանական թուեր.

Չորս գործողութիւն՝ ամբողջ թուերի և հասարակ ու տասնորդական կոտորակների:

Երբ ոչ դպրոցաւարտ գիւղական քահանայացուն վերոյիշեալ առարկաներից յաջող քննութիւն բռնէ՝ այն ժամանակ ընդունում է սարկաւազական աստիճանը: Երկու տարի սարկաւազական պաշտօնը վարելուց յետոյ, ՚ի դէպս կարևորութեան, ձեռնադրում է Քահանայ:

Ո՞վ չի երաշխաւորի այնուհետև, որ այս ընթացիւք ժողովուրդը կունենայ արժանաւոր քահանաներ. որոնք, ըստ ամենայնի համապատասխան գոլով ժողովրդի պահանջներին, մեծ համակրութիւն կգտնեն ժողովրդից և կարժանանան նոցա գրկաբաց ընդունելութեան և օրինական յարգտնաց. և երկուսի փոխադարձ յարաբերութիւնները կուղղուին ՚ի լաւն. նոքա հաշտութեամբ, ձեռք ձեռքի տուած և առ միմեանս սիրով՝ կընթանան ՚ի պատիւ Հոգևորականութեան և ՚ի շինութիւն ժողովրդեան. հետևապէս ուրեմն՝ ՚ի պայծառութիւն Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց:

Այս այսպէս լինելուց յետոյ՝ կարելի է եզրակացնել—որ քահանայանալ կարող է՝

Նախ՝ նա, որ իւր մանկութիւնը անցրել է Հոգևոր դպրոցներում կամ առհասարակ կրթական տաճարներում. ունենալով դպրոցի ընթացաւարտ վկայական և արժանաւոր ու գովանի վարուց վկայաթղթեր:

Երկրորդ՝ նա, որ թէև դպրոցաւարտ լինելու բաղդը չէ ունեցել՝ սակայն յիշեալ առարկաներից յաջող քննութիւն բռնելով՝ ունի վկայական. և ուրեմն իրաւունք՝ գիւղական քահանայ լինելու:

Երրորդ՝ նա, որ տեղական քահանաների և հասարակութեան կողմից բարի վկայութիւն կունենայ գրաւորապէս.

Չորրորդ՝ նա, որ նախընթացում յիշուած բոլոր հարցութիւններէն ցուցմունքները նպաստաւոր են եղած նորա քահանայանալուն, և

Հինգերորդ՝ նա, որ առ կոչումն քահանայական՝ ունի կատարեալ հասարակութիւն և ոչ թէ քահանայութիւնը՝ դաւանում է ապրուստի միջոց:

Յիշեալ հինգ յօդուած պահանջներին համապատասխան քահանայացուին Հոգևոր իշխանութիւնը իրաւամբ և ազատ խղճով ձեռնադրում է քահանայ Աստուծոյ և հովիւ ժողովրդի:

Այս կերպ քահանայացող հոգևոր հայրերը առիթ տուած կլինին քահանայի և ժողովրդի աննախանձելի և լարուած յարաբերութեանց ՚ի ցանկալին բարեփոխման:

Սորան ևս իբրև սաաարող միջոց՝ պիտի հանգիստանայ երկրորդ էական մասը—այն է՝ քահանայական արդեանց վերացումը և կանոնաւոր ոտճկի հաստատութիւնը, որը կազմում է Գ. բաժնի նիւթը:

Այս է ահա գրքուկիս Ա. Շրջանում Արժանաւոր գործին՝ Արժանաւոր գործող կամ ըստ գործոյն՝ գործավար առածս. որովհետև՝ որքան վսէմ և մեծ գործ է Քահանայութիւնը՝ նոյնպէս ևս վսէմ և մեծ պիտի լինի գործավարը, որ է քահանան. որպէս զի երկուսն ևս—Քահանայութիւն և Քահանայ համերաշխ լծակցութեամբ ընթանան և գործատէրը, որ է Աստուած, ուրախանայ ՚ի փառս:

Գ. Բ ա ժ ի ն.

Քահանայական արդեանց վերացումը և կանոնաւոր ոտճկի հաստատութիւնը:

Ք

ահանայի և ժողովրդի աննախանձելի և լարուած յարաբերութեանց բարւոքող միջոցներից մինն ևս՝ է Քահանայական արդեանց վերացումը և կանոնաւոր ոտճկի հաստատութիւնը. Քահանայական և ծիսական միասորոշ ժողովներով:

Մամուլը այդ մասին շատ է գրել, շատ է քարոզել. սակայն ափսոս, որ միշտ նորա քարոզածը մնացել է «Չայն բարբառոյ յանապատի». թէպէտ, դարձեալ կրկնում եմ նախընթացներում ասածներս, եղած են թոյլ, միակողմանի և որ գլխաւորն է՝ ոչ պարբերաբար:

Քահանայական ոտճկի կարևորութեան մասին ընդարձակուել այստեղ կարիք չկայ, քանի որ արդէն խօսուեցաւ: Այս բաժնի մէջ ևս պիտի զննեմ ժողովրդի հայեցողութեան առաջ քահանայական կանոնաւոր ոտճկի մի ցուցակ կամ կանոնադրութիւն, որը, իբրև մի փորձ, կարող է կամ իրագործուել կամ բա-

ընդհանուր, համակերպուելով ռոճկի խնդրին վերաբե-
րեալ բոլոր հանգամանքներին:

Քահանաների վիճակի ապահովութիւնը կանոնա-
ւոր ռոճկով՝ անհերքելի է, ինչպէս տեսանք. մնում է
հաշտուել դժուարութեանց հետ, որոնք ամենայն
քայլափոխում խոչընդոտ պիտի հանդիսանան կանո-
նաւոր ռոճկի հաստատութեան մտքի և գործադրու-
թեանը. որովհետեւ առաջին փորձը պիտի լինի: Իսկ
աշխատել որևիցէ բացատրութեամբ հերքել խնդրի
կարևորութիւնը և խանգարել այդ գեղեցիկ մտքի ի-
րագործումը՝ կնշանակէ ամենևին չկամեալ—կըր-
թուած և բարեբարոյ քահանաներ ունենալ, եկեղե-
ցին իւր պայծառութեան մէջ պահել և ժողովրդի
անվերջ արտունջներին վերջ դնել.

Իսկ այն տարօրինակ միտքը—թէ քահանաները
որոշեալ չափով կանոնաւոր ռոճիկ ունենալով՝ կթու-
լանան իրենց պաշտօնավարութեան մէջ՝ նախընթաց-
ներում ըստ կարելոյն հերքուեցաւ. որպէս և այն
միտքը—թէ քահանաները պիտի լինին աղքատ և բա-
ւականանան ժողովրդի կամաւոր տուրքով, ինչպէս
այդ լինում էր Առաքելական ժամանակներում: Այդ
օրինակ մտքերի հերքման հետ միասին՝ ի նկատի պի-
տի առնուի և այն հանգամանքը—նախ՝ որ ներկա-
յումս ժողովուրդը սովոր է և սպասում է տեսնել
իւր քահանային պատուաւոր և վայելուչ կենցաղա-
վարութեամբ. և ըստ մասին, կարծես թէ, պահան-
ջում էլ է, որ այդպէս լինի. և դա շատ բնական է,
չէ՞ որ աչքի աշխարհ է այժմ և ոչ սրտի. Առաքելա-
կան ժամանակները սրտի աշխարհ էր. դրա համար
էլ այլ աշխարհայեցողութիւն էր. երկրորդ՝ ժողո-

վուրդը դժուարակենցաղ ներկայն պատճառ բերելով՝
զրկում է քահանային իւր տուրքերի մէջ. երրորդ՝
իսկ քահանային հարկաւոր է ընտանեաց անհրաժեշտ
կարիքը լցուցանել. մանաւանդ որդւոց կրթութեան
համար և՛ հոգալ և ծախսել. առանց որոյ բայլ փոխել
ներկայումս անհնար է. բայց այդպէս էր Առաքելա-
կան ժամանակներումը. ամեն քայլափոխ իւր վար-
կանիչն է պահանջում. որպէս ճանապարհորդից՝ ան-
ցազիր է պահանջում իւրաքանչիւր իշխանում: Ո՞ւմ
չէ յայտնի, որ կենսական անհրաժեշտ ծախքերի վե-
րայ այժմ աւելացած են որդւոց ուսման և կրթու-
թեան ծանրազին ծախքերը. ծախքեր՝ որոնք կենսա-
կանից աւելի անհրաժեշտութեան մէջ են դրուած և
խապճ անխուսափելի են. իսկ այդ անհրաժեշտ ծախ-
քերը կարո՞ղ են լցուցանել քահանայի ներկայ ար-
դիւնքներն ու եկամուտները 1). և այն՝ անորոշ չափ
ու քանակի դատապարտուած: Եւ անհ—այսպիսի
հանգամանքներում ու աններող պարագաների մէջ
ապրող քահանային է առաջարկում ձգել աչքերը Ա-
ռաքելական ժամանակներին և բաւականանալ ժողո-
վրդի կամաւոր տուրքով:

Ո՞րքան անխորհուրդ միտք և անհեթեթ առա-
ջարկութիւն. թէև ըստ ոմանց՝ գաղափարական, որով-
հետև Առաքելական է:

1) Ի բաց առեալ մեծատուն բազմածուխ քահանաներից.
որոնք կարող են ընդիմախօսել իմ ամբողջ առաջարկին, մի
շարք պատճառաբանութիւններ առաջ բերելով. բայց սրբան
առհաւատչեայ. վաղը զրկիր նորանց իրենց մեծատուն բազմա-
ծուխ վիճակից՝ և լեզուն կփոխէն...:

Չատ պարզ է և զանազան ապացոյցների բնական կարօտ այն ճշմարտութիւնը՝ թէ քաղցած ստամոքսը անընդունակ է աշխատանքի և գործելու անգամ՝ ուր թէ արժանաւորապէս գործելու:

Որքան որ հրէշաւոր երևոյթ էր համարուած քահանաների կանոնաւոր ոռճկի սահմանադրութիւնը մինչև այսօր՝ նոյնքան և աւելի ևս հիմնական, կանոնական և անհրաժեշտ պահանջ է դաւանուում այսօր նոյնպիսի ոռճկի սահմանադրութիւնը, որը ՚ի նկատ առնելով և ես, մինը նոյն քահանաներից, համարձակուեցայ կազմել քահանայական ոռճկի ցուցակը կամ կանոնադրութիւնը. կամելով, որքան կարելի է, դիւրացնել քահանայական ոռճկի երևակայական դժուարութիւնները:

Ահա իմ առաջարկած՝ քահանայական ոռճկի ցուցակը կամ կանոնադրութիւնը, որը թէև ըստ երևոյթին գուցէ անիրագործելու կամ գէթ դժուար երևի, սակայն ժողովրդի պատրաստականութիւնը և Ազգիս Հայրախնամ Վեհափառ Կաթողիկոսի բարձր բարեհաճութիւնը կգիւրացնեն երևակայական դժուարութիւնները:

Այս ցուցակը կազմելիս՝ նախապէս խորհրդակցել եմ մի քանի բանիմացների հետ. որոց կարծիքով՝ յարմարագոյն է համարուած ոռճիկների այս ձև հաւաքուժը և մասնատրութիւնը, մասնաւանդ, որ առիթ է տալիս սա քահանայական—ժիւսկիսն միտաորոզ ժողովների սահմանադրութեան:

Ոգևորուած բարեմիտ բանիմացների խրախոյսներից՝ ձեռն արկի սորա կազմութեանը, բայց և այնպէս ցանկալի էր, որ աւելի ձեռնտու և յարմարագոյն

ցուցակներ ևս կազմուէին և առաջարկուէին Ազգիս Վեհափառ Հայրապետի բարեհաճ ընտրութեանը և անօրէնութեանը:

Աւելի ևս բաղձալի էր, որ Ազգիս Վեհափառ Հայրապետը օր առաջ բարեհաճէր հաստատել քահանաների կանոնաւոր ոռճկի խնդիրը և յաւիտենական քաղցր յիշատակ թողնէր Ազգիս համօրէն Հոգևորականաց յիշողութեան մէջ. որովհետև իբրև վերջին կնիք մեր բոլոր սասճների և գրածների՝ դարձեալ կրկնում ենք—Տուք քահանաներին կանոնաւոր ոռճիկ՝ եւ կոնսենսար արժանաւոր եւ ուսեալ ու կիրթ քահանաներ. եւ կրարեւիտաի քահանայի եւ ժողովրդի սանձախսանձի եւ սանձամակիր յարաբերութիւնը:

Այս հակիրճը թո՛ղ ընդարձակեն իմաստասէր բանիմացները. առ երեսս և հարեանցի քննողների հետ գործ չունենք:

Սորանով իսկ վերջացում եմ «Մի պտոյտ Հայ Մամուռի, Հոգևորականների ու ժողովրդի շուրջը» հարեանցի ակնարկիս Ա. Շրջանը: Ընթերցողք բնաւ յանդգնութիւն չհամարեն իմ այս հարեանցի ակնարկներս լրագրական թղթակից—յօղուածագրերի և յօդուածների վերաբերմամբ. ո՛չ իսկ խմբագիրք յուզուին ու նեղանան. եթէ ես վստահանում եմ մի քանի ակնարկ ձգել մեր լրագրական հանդիսում մերթ ընդ մերթ երեցած ինչ ինչ զանցառութեանց վերայ՝ այդ անում եմ նախ ստիպեալ ՚ի կոչմանէս, որպէս զի Աւետարանական ճշմարտութիւնը խաւարով ծածկուած չմնայ. և երկրորդ՝ զորանով չկամիմ բնաւ, ո՛չ իսկ կարող եմ ուրանալ լրագրութեան արած օգ-

տակար ծառայութիւնը, ընհակառակն դորանով ես
ցոյց եմ տալի, որ թատրոն, լրագրութիւն, ուսումնա-
րան, եկեղեցի և ժողովուրդ պիտի ընթանան աջակ-
ցաբար, պիտի գործեն եղբայրաբար՝ միութեան հա-
մերաշխ ուժով և մանաւանդ նպաստել Հաւատի գոր-
ծին՝ որպէս զի օգուտը աներկբայ լինի, որը տակա-
ւին տարակուսանաց երկունքի մէջ գոլով՝ աւելի
վնասով է տուժւում և որից ամենայն սրբութեան՝
տապալման ու քայքայման չարագուշակ մնչիւնն է
լսուում:

Դ. Բ ա ժ ի ն.

Կանոնադրութիւն Քահանայական ոռճկաց.

I. Կազմութիւն Առեւի կամ Ժխակսն Հոգաբար-
ձութեան.

Յօդ. Ա.

Սրբատառ Կոնդակաւ Վեհափառ Կաթողիկոսի
Ազգիս՝ կազսի Ատեան Ծխական Հոգաբարձութեան.

բաղկացեալ ՚ի քսան և հինգ Ատենակալաց, յԱտենա-
պետէ, ՚ի քարտուղարէ և ՚ի գանձապահէ:

Յօդ. Բ.

Ատենապետ Ատենին է Սրբազան Առաջնորդն
վիճակին. վեցն յԱտենակալաց՝ են արժանաւոր յատ-
կութեամբ վրկայեալ Քահանայք, իսկ տասնևութն
յԱտենակալաց՝ են արժանայարգ անձինք յաշխարհա-
կանաց

II. Ընտրութիւն Առեւակալաց.

Յօդ. Գ.

Աշխարհական Ատենակալք ընտրին գաղտնի քուէ-
արկութեամբ ՚ի ծխականաց եկեղեցեաց Հայոց Տփ-
խիսայ 1):

1) Ծանօթութիւն—Որպէս կանոնադրութիւնս այս,
նոյնպէս և տրոհումն ծխոց ըստ դասա-
կարգի և ոռճկաց յարմարեցուցեալ է
թւոց եկեղեցեաց, քահանայից և Հայ
ազգաբնակիւթեան Տփխիս քաղաքի: Ըստ
սմին, բայց ինչ ինչ փոփոխութեամբք,
կարեն ղեկավարիլ և այլ Հայաբնակ քա-
ղաքք:

Յօդ. Դ.

Ծխականք յիշեալ եկեղեցեաց ընտրեն ՚ի միջոյ

իւրեանց գերկուս անձինս. զմինն՝ յԱնդամութիւն և զմիւսն՝ իբրև զԱնձնափոխանորդ նորին:

Յօդ. Ե.

Ընտրեալ ծխական Հոգաբարձուք, ընդ նախագահութեամբ թէմակալ Առաջնորդին, ընտրեն զվեց քահանայս յԱնդամութիւն և զերեքն՝ իբրև զանձնափոխանորդս նոցին:

Յօդ. Զ.

Ընտրութիւն ծխական Հոգաբարձուաց հաստատի կոնդակաւ Վեհափառ Կաթողիկոսի վեցամեայ ժամանակաւ:

III. Նպաստակ ծխական Հոգաբարձութեան.

Յօդ. Է.

Նպասակ ծխական Հոգաբարձութեանն է—

1) Հաւասար ծխաբաժնութիւն.

2) Սահմանադրութիւն կանոնաւոր ոռճկաց քահանայից.

3) Բարձունք քահանայական ամենատեսակ արդեանց ի Մկրտութենէ, ի Պսակադրութենէ, ի Թաղմանէ, ի Տնօրհնեաց, ի գանձանակաշրջմանէ և յայլոց 1).

1) Ծանօթութիւն—Ո՛չ ենթարկին յօղուածոյս երրորդ պարբերութեան նախ՝ ժամուց

կամ յիշելիք անուանեալ բարեպաշտական տուրքն կամաւոր, զի է դա գրէթէ մասն պատարագին որ ՚ի ժամ Աշխարհգալոցին. և երկրորդ՝ տուրք գեղեզման օրհնէից. զի է դա սովորութիւն նուիրական՝ իբրև յիշումն հոգւոյ ննջեցելոյն:

4) Միաւորութիւն Հոգևորական և Աշխարհական դասուց ՚ի խորհրդակցութիւն բարեփոխութեանց:

VI. Հաստատար ծխաբաժնութեան.

Յօդ. Ը.

Առաջին գործ Ատենի կայանայ ՚ի հաւասար բաժանումն ծխոց, ըստ դասակարգի, ՚ի մէջ քահանայից 1)

1) Ծանօթութիւն—Ըստ հարևանցի հաշուակալութեան երևի—զի թիւ Հայ ազգաբնակչութեան Տփլիսի ըստ գերդաստանց՝ հասանի եօթն հազար ինն հարիւր յիսուն տանց, իսկ թիւ Հայ քահանայից քաղաքիս՝ առ առաւելն՝ յիսուն և երկց. հաւասար բաժանմամբ ծխոց՝ առ իւրաքանչիւր քահանայ յատկանայ մի հարիւր յիսուն տուն, երկու հարիւր մի ուրբի և 10 կոպէկ ոռճկաւ յամիսն. սրպէս երևի ՚ի հետեւեալ ցուցակէն—

Յօդ. ԺԸ.

Ատեանն պարտի ազդարարել զանցառու տանն, որ զանդադի ի վճարման կիսամեայ տրոցն ի ոռճիկ քահանայի. և եթէ ամիսք երկուք անցցեն ի վերայ և զանցառու տունն ոչ յօժարեսցի ի վճարումն տրոցն առանց յարգելի պատճառանաց՝ յայնդէպս Ատեանն ազգեսցէ տանն զանցառուի՝ ծխական քահանայիւն և երիւք ատենակալօք. և ՚ի դէպս իսպառ հրաժարմանն ՚ի տւչութենէ ծխական տրոցն՝ Ատենին մնայ տնօրինել զարժանն. զի մի՛ զժտութիւն ինչ զիպիցի ՚ի մէջ ծխականացն նոյնպիսեաց և Ատենին:

Յօդ. ԺԹ.

Եթէ մի ոք ՚ի քահանայից ծուլասցի ՚ի քահանայական պաշտամունսն և կամ յանձնարասցէ զսրբազնագործութիւնն այլում քահանայի առանց յարգելի պատճառանաց՝ յայն դէպս Ատեանն ի բաց բարձցէ յամական ոռճկաց նորին զվեց կոպէկս առ մի արծաթ և տնօրինեսցէ յօգուտ զանձարանին Որբոց և Նյրեաց. և զպղերզ քահանայն խստագոյնս յանդիմանեսցէ ի ներկայութեան համայն կարգակցացն ի զգաստութիւն:

Յօդ. ԺԳ.

Եթէ հիւանդանայցէ մի ոք ՚ի քահանայից և կամ բացակայեսցէ ՚ի պաշտօնատեղւոյէն կարգադրութեամբ Հոգևոր իշխանութեան՝ Ատեանն բարձցէ յամ-

սական ոռճկաց բացակայ կամ հիւանդ քահանային, զվեց կոպէկս առ մի արծաթ ՚ի վարձ աշխատանաց ՚ի տեղի նորա կարգեցեալ ժամանակաւոր քահանային:

Յօդ. ԺԴ.

Զքանակ և զձև տւչութեան ոռճկաց սարկաւագաց, գպրաց և ժամկոչաց սահմանեսցէ և կարգաւորեսցէ Ատեանն ըստ իւրում բարեհայեցողութեան բարձրագոյն տնօրէնութեամբ Վեհափառ Հայրապետի՝ Ազգիս 1):

1) Ծանօթութիւն—Եթէ յաւելեալ տոկոսիք շահեցման գումարացն ոռճկաց քահանայից, որ ՚ի դրամատունսն, բաւեսցին ՚ի բաշխումն վերոյիշեալ պաշտօնէից իբրև ՚ի ոռճիկ՝ յայն դէպս մարթէ ՚ի յաւելեալ տոկոսեացն տալ. իսկ եթէ ոչ՝ յայնժամ յեկեղեցեաց քաղաքիս, ըստ սահմանադրութեան Ատենի. բայց զոռճիկ սարկաւագացն մարթ էր կազմել ՚ի տոկոսեացն:

Յօդ. ԺԵ.

Ի դէպս բարեփոխութեանց, վերաբերելոց կրօնական արտաքին ծխակատարութեանց, զորս կամիցի առնել Ատեանն և ոչ յիշատակին ՚ի կանոնադրութեանս, յայնժամ պարտի հայցել առ այն զբարեհաճ տնօրէնութիւն Վեհափառ Հայրապետին Ազգիս 2):

2) Ծանօթութիւն—Յուզարկաւորութիւնք ննջեցելոցն բացաւ գլխով ՚ի ցուրտ, ՚ի սոթ

և յանձրեալին եղանակի. 2) Սովորութիւն քառասնից պատարագաց յեօթնեակսն Յինանց. 3) Վարձաւոր պատարագք գրէթէ ամենօրեայք և պարբերականք. 4) Տնօրհնէքք երկօրեայք կամ եռօրեայք. որպէս պահանջեն Ծխականք և ոչ Ութօրեայք՝ ՚ի ծննդեան Տեառն. 5) Մկրտութիւնն՝ յեկեղեցւոջն և ոչ ՚ի տան. ՚ի բաց առեալ զծանր հանգամանքս—գտկարութիւն մանկանն ասեմ, և այլ սոցին նմանք, որոց փոփոխութիւնն ՚ի լաւն և ՚ի պատշաճաւորն, շունի վնասել որչամիտ վարդապետութեան և կեղեցւոյս Հայաստանեայց:

VI. Ժողովական գումարմունք.

Յօդ. ԺԶ.

Նիստք Ատենի կայացցին յԵրկամսեայ, յԱմսական և յԵրկնուազ գումարմունսն այսպէս—Երկամսեայ նիստք Ատենի կայացցին ՚ի հետեւեալ ամիսսն՝ ՚ի Յունվարի, ՚ի Մարտի, ՚ի Մայիսի, ՚ի Սեպտեմբերի և ՚ի Նոյեմբերի. Ամսական նիստք՝ յամիսն մի նուազ. Երկնուազ նիստք յամսեանն Յունվարի և ՚ի Մարտէ ցԱպրիլն յետ երկուց Տնօրհնեաց ՚ի 20-ն ամսոյն:

Յօդ. ԺԷ.

Երկամսեայ նիստք գումարին ՚ի խորհրդակցութիւն ինչ ինչ բարեկարգութեանց և բարեփոխու-

թեանց, վերաբերելոց Հոգևորականաց և կրօնական արտաքին սովորութեանց 1).

1) Ծանօթութիւն—Յայտարարի նիստսն գումարմանց Ատենակալք կարեն հրաւիրել ՚ի խորհրդակցութիւն և զկողմնակի բանիբուն անձինս:

Յօդ. ԺԸ.

Ամսական նիստք գումարին ՚ի 20-ն ամսոյն. ուր և հրաւիրին համօրէն քահանայք յստացումն ամսասական ոռճկացն 2).

2) Ծանօթութիւն — Բացակայ քահանայք գրաւոր յայտարարութեամբ զստացումն ոռճկացն կարեն յանձնարարել որոց և կամին:

Յօդ. ԺԹ.

Յայտարարի նիստսն գումարմանց քննեսցին զանցառութիւնք քահանայից և որոշեսցին պատիժք կամ տուգանք ըստ տրամադրութեան կանոնադրութեանս:

Յօդ. Ի.

Երկնուազ նիստք գումարին յետ երկուց եօթնեկաց Ծննդեան և Զատիկական տնօրհնեաց. ուր Ատենան ըստ մատենից ստացի ՚ի քահանայից զժողովեալ տուրս ժողովրդեան ՚ի ոռճիկ քահանայից:

VII. Հաւարումն ոռճկաց.

Յօդ. ԻԱ.

Հաւարումն ոռճկաց պարտի լինել ընդ ձեռն ծխական քահանայից երկու նուագ ի տարւոջն. այն է յաւուրս Ծննդեան և Զատիական տնօրհնեաց:

Յօդ. ԻԲ.

Յաղագս հաւարման ոռճկաց՝ Ատեանն բաժանեացէ քահանայից զթերթահամարեալ, ժապաւինեալ և կընքովն Ատենի կնքեալ Մատեանս. յորս ծխականք ստորագրեսցեն զտուրս իւրեանց և զազգանուանս:

Յօդ. ԻԳ.

Յետ աւուրցն տնօրհնեաց ի սահմանեալ ժամանակին քահանայք ներկայացին յԱտեանն և զհաւարեալ տուրս ժողովրդեանն յանձնեսցին նմին:

Յօդ. ԻԴ.

Ատեանն պարտի յանձնել իւրաքանչիւր քահանայի զանդորրատոմս ի կտրոնացն Անդորրամատենի յաղագս ստացման ոռճկական տրոցն առ ի հասուցանել ժողովրդեան յապահովութիւնս:

Յօդ. ԻԵ.

Իւրաքանչիւր ծխական պարտի զվեցամսեա տուրս ոռճկաց միանուագ վճարել. իսկ ցանկացողն զտարեկանն միանուագ վճարեսցէ:

VIII. Գանձարան Ատենի.

Յօդ. ԻԶ.

Գանձարան Ատենի գտանի ի Կոնսիստորիայի և կնքեսցի կնքօք Ատենի և Կոնսիստորիայի:

Յօդ. ԻԷ.

Բացումն և փակումն արկեղ Ատենի պարտի լինել ի ներկայութեան երից Ատենակալաց, Քարտուղարի և Գանձապահի:

Յօդ. ԻԸ.

Կնիք Ատենի գտանի առ գանձապահն և բանալի արկեղն պահպանի յարկեղ Կոնսիստորիայի:

IX. Քարտուղար և Գանձապահ և Կնիք Ատենի.

Յօդ. ԻԹ.

Քարտուղար Ատենի պարտի լինել հմուտ հայրենագէտ և ընտրի յԱտենէն:

Յօդ. Լ.

Քարտուղարն պարտի ունել զմի ժապաւիհնեալ մատեան յաղագս սեազիր օրագրութեանց ժողովական գումարմանց. և զարձանագրական տպեալ թերթըս յաղագս արձանագրութեան մաքուր օրագրութեանց:

Յօդ. ԼԱ.

Գանձապահ Ատենին պարտի լինել բարեհամբաւեալ ի հաւատարմութեան և հաշուապահական գիտութեամբ. և ընտրի յԱտենէն:

Յօդ. ԼԲ.

Գանձապահն պարտի ունիլ գերկուս ժապաւիհեալ մատեանս Մտից և Ելից. ի մատենի մտից ստորագրեցեն Ատենակալք գտացմանէ ՚ի քահանայից, տրոց ծխականաց և թէ՛ սրբան գումար գտանի ի շահեցողութեան. ի մատենի ելից ստորագրեցին քահանայքն յաղագս ստացման ոռճկացն. Անգորրամատեանն նոյնպէս պարտի գտանիլ առ գանձապահն. յորում արմատքն մնացեն և կտրոնքն յաղագս ստացման տրոց ժողովրդեան, աացեն քահանայից ի յանձնումն ըստ պատկանելեաց:

Յօդ. ԼԳ.

՚Ի վերջ իւրաքանչիւր ամսեան Մատենք Ատենին ենթարկին վերատուգման և ստորագրական վաւերացման Ատենակալաց:

Յօդ. ԼԴ.

՚Ի վարձ աշխատանաց Քարտուղարի և Գանձապահի սահմանի ոռճիկ ՚ի տոկոսեաց քահանայական ոռճկաց՝ զորոյ զքանակն որոշեացէ Ատեանն:

Յօդ. ԼԵ.

Ատեանն պարտի ունիլ զմի կնիք. ի մեջն՝ Խաչ, Սկիհ, Աւետարան և ի բոլորն այս շրջագիր «Կնիք Ծխական Հոգաբարձութեան». և տարեթիւ:

X. Հաշտուեալութիւն.

Յօդ. ԼԶ.

Ի վերջ իւրաքանչիւր ամի Ատեանն պարտի պատրաստել զմանրամասն տեղեկագիր հաշուէտութեան Արդեանց և Ծախուց, Արժէթղթոց և գումարաց Իրամատանց և օրագրական որոշմանց Ատենական գումարմանց և առանձին զրքուկիւ հրատարակել ի գիտութիւն ժողովրդեան ¹⁾:

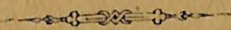
1) Ծանօթութիւն—Ցանկալի էր, ըստ հնարաւորութեան հանգամանոց ժամանակին, զի Ատեանն ինքնին հրատարակէր զթերթինչ «Ծխական Հոգաբարձութիւն» խորագրով. յորում երեւոյց էին ամենայն զարժունէութիւնք Ատենին:

8 միակողմանի և թոյլ— միակողմանի և թոյլ.
 » օգուտը չէ մարմնացել, մի օգուտը չէ մարմնացել մի
 » աննախանձելի աննախանձելի
 9 Ուսումնարանների, ուսումնարանի,
 » եթէ ա. որ հրատարակական եթէ ա. հրատարակական
 » և բ. որ սորա մէջ և բ. սորա մէջ
 16 և իրաւունք է տտալիս տալիս
 17 հաշուով ու խելացի հաշուով
 18 պիտն սողայ պիտի
 » ժամանակը, երբ քահանան ժամանակը
 19 հոգեորականաց նախական նախական
 20 գուցէ և աւելի լաւ և նրա- գուցէ և աւելի նրանից,
 նից,
 27 'ի քահանայութիւն՝ 'ի քահանայութիւն՝
 29 սխիթարութիւնն մխիթարութիւնն
 31 կենքը առաջնորդողն կենքը
 » զիմումն անելով—նչ զիմումն անելով, նչ
 33 երբ սղահանջում իրան պահանջում են
 34 շուայլ, զելիս զելիս
 » կենքին կենքին
 » պարտաճանաչ պարտաճանաչ
 35 մատխարութիւնները, մատխարութիւնները,
 » մկրտուած է կամիր կարմիր
 » երաշխարութիւնը երաշխարութիւնը
 40 խեղճ քարնան: քահանան:
 41 խիտ է և չափազան. չափազանց.
 43 կտրեորութիւնը՝ կարեորութեանը՝
 » ցաւ 'ի սիրտ 'ի սիրտ
 47 զրպարտութիւնը զրպարտութիւնը
 49 որոյ տեսչութիւնն է յան- տեսչութեանն
 ձնուած
 » նկատմամբ. նկատմամբ.

50 մօտաւորելը— մօտաւորելը,
 » պատճառարանելով— պատճառարանելով՝
 » միջոցներ միջոցներ
 51 պատկերներն պատկերն
 » ինքը քահանայ չէ. չէ,
 52 տյսինքն տյսինքն
 » հոգեորակիները հոգեորակները
 54 եղբկացութիւնը եղբկացութիւնը
 56 առաջագրում առաջագրում
 57 Երեքտասաներորդ Երեքտասաներորդ
 58 Եւ այսպէս Եւ այսպէս
 61 և Աշխտագրութիւն. Աշխտագրութիւն.
 63 Ձեռնագրում Ձեռնագրում
 » յարգանաց. յարգանաց.
 67 կենսականից կենսականից
 » ամբոջ ամբոջ
 » կփոխէն կփոխէն
 68 անիրագործելու անիրագործելի
 70 Աղգիս կաղսի կաղմի
 73 հոգւսոյ ննջեցելոյն: հոգւոյ
 74 38 318
 » դումար. դումար.
 75 Փոփոխութեան: փոփոխութեան:
 76 ծխական տրոցն՝ ծխական
 77 Հայրապետի Հայրապետի
 78 զումարմունն այսպէս— զումարմունն՝ այսպէս—

Faint, mirrored text bleed-through from the reverse side of the page, appearing as ghostly impressions of a list or index.

11

Սոյն գրքուկին վաճառումից հոյացած արդիւնքի
կէտը գրեւով է Սրբազան Առաջնորդի տրամադրու-
թեան տակ յօգուտ Հայ արկածեալներին՝ արեան ա-
միսներին տարւոյս:

Հեղինակը:

ԳԻՆՆ Է 40 Կ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0156634

